

Švietimo epochos atspindžiai JURGIO PABRŽOS pamoksluose

LAIMA GYLIENĖ

Nuotraukoje – Jurgio Ambrozijaus (Ambraziėjaus) Pabrėžos rankraščio apie augalus fragmentas. Iliustracija iš redakcijos archyvo

Beveik visi autoriai, rašę apie XIX a. pradžios Lietuvos kultūros veikėjus (švietėjus), tarp nedaugelio kitų mini ir Jurgį Pabrėžą. Iš amžininkų apie jį rašė Motiejus Valančius / Valančius M., 1848, p. 71–75/. XIX a. pabaigoje J. Pabrėža pirmiausia susidomėjo tie, kurie registravo lietuviškas knygas ir rankraščius – Šliupas J., 1890, p. 50, S. Baltramaitis / pavardė rusiškai, 1894, s. 103/, Janušis P., 1898, p. 61/ ir kt. 1900 m. J. T. Vaižgantas paskelbė pluoštelį medžiagos J. Pabrėžos biografijai / Vaižgantas, 1900, p. 67/, o 1900 m. Amerikoje buvo išleistas J. Pabrėžos veikalas „Botanika arba Taislius Auguminis“. Ypač stengėsi prikelti J. Pabrėžą iš užmaršties Nepriklausomos Lietuvos kultūros veikėjai. To laikotarpio straipsnių apie J. Pabrėžą bibliografijoje – 35 pozicijos. Deja, tai daugiausia nedidelės apimties straipsniai, kuriuose paminimi svarbiausi J. Pabrėžos biografijos faktai ir išvardijami svarbiausi darbai. Jį mini M. ir V. Biržiškos, rengdami Lietuvos bibliografiją / Biržiška V., 1926; 1931, p. 38/ ir lietuviškų raštų istoriją / Biržiška M., 1925, p. 100/. K. Rėgelis, leisdamas „Lietuvos Floros šaltinius“, ištyrė ir įvertino J. Pabrėžos herbarą / Rėgelis K., 1932, p. 28/. Tuo metu Antanas Salys buvo nuvykęs į Kretingos vienuolyną, kur peržiūrėjo ir suregistravo išlikusius J. Pabrėžos rankraščius, daugelio kurių po karo jau neberasta / Salys A., 1927, p. 16/.

Po karo apie J. Pabrėžą vėl rašė lietuvių literatūros tyrinėtojai. V. Biržiškos „Aleksandryne“ J. Pabrėžai skiriama 14 puslapių / Biržiška V., 1990, t. 2, p. 306–320/. Nemažai nedidelės apimties proginių straipsnių pasirodė minint jo gimimo 200-ąsias metines, kuriuose naujos informacijos nedaug. Šiam jubiliejui skirta ir 1972 m. Botanikos instituto bei Lietuvos botanikų draugijos išleista knyga-straipsnių rinkinys „J. Pabrėža. 1771–1849“. Čia apie jo herbarą rašo R. Jankevičienė ir Ž. Lazdauskaitė, apie spornius augalus – J. Minkevičius, botanikos veikalų rašybą – Z. Jonikaitė, geografijos vadovėlį – J. Tarvydas, apie J. Pabrėžą kaip pirmąjį Lietuvos farmakognostą – K. Kanopka. Siauros srities specialistų (botanikų, kalbininkų, geografų, medikų) tyrinėjimai ir vertinimai be galo svarbūs. Be jų būtų neįmanoma susidaryti pilno vaizdo apie šią iškilą asmenybę, nes patys istorikai nebūtų pajėgūs šiuolaikinio

mokslo kontekste įvertinti gamtamokslinių J. Pabrėžos darbų.

Kaip jau minėjome, J. Pabrėža yra laikomas vienu nedaugelio XIX a. pirmos pusės lietuvių švietėjų, nors jam gyvam esant nė vienas švietėjiškas jo veikalas nebuvo išleistas. Vienintelė J. Pabrėžos knygelė „Pakratima tąn Saužines“ buvo išleista 1849 m., tačiau rinkoje pasirodė tik 1850 m., jam jau mirus. Visa jo surinkta informacija apie Lietuvos augalus, apie žmonių gydymą, geografijos vadovėlis liko rankraščiuose, taigi ten išdėstytos mintys taip ir nepasiekė tų, kuriems jos buvo skirtos. Tai skaudi daugelio to laikmečio lietuviškai rašiusių tragedija (D. Poškos, J. Klemento, Bukausko, J. Čiuldos ir kt.).

Negalėdamas šviesti tautos per savo raštus, J. Pabrėža turėjo pasitenkinti savo minčių ir žinių perdavimu per pamokslus.

Indianos universiteto profesorius J. Penikis, tyręs teorinius Baltijos valstybių nacionalinių judėjimų aspektus, pasiūlė tezę, pagal kurią Baltijos šalių bendruomeninių ir nacionalinių judėjimų raida priklausė nuo trijų faktorių grupių: 1) socialinių, etninių ir nacionalinių lyderių charakteristikų ir tos informacijos, kurią jie stengiasi perduoti potencialiai auditorijai apibrėžtu veiklos periodu; 2) socialinių ir kultūrinių charakteristikų tos visuomenės, kuriai skirta lyderių perduodama informacija; 3) Socialinių-ekonominių ir politinių struktūrų, kuriuose tiek lyderiai, tiek plačioji visuomenė turi veikti. Jis pažymėjo, kad iki šiol istorikai daugiausia dėmesio kreipė į pirmos ir trečios grupių faktorius, t. y. tyrė heroines figūras arba lyderius ir to meto politikus, gana mažai dėmesio kreipdami pačiai skaitlingiausiai, bet socialine ir kultūrine prasme anonimiškiausiai, nebyliai visuomenės daliai / Penikis J., 1983, p. 25/.

Lietuvos kultūros istorikų dėmesys taip pat daugiausia nukreiptas į intelektualinį elitą, jo nuveiktus darbus, idėjas bei vieną ar kitą Vakarų Europoje gimusių idėjų paplitimą tarp jų. Šie tyrinėjimai dėkingi ta prasme, kad yra išlikę daug dokumentų, susijusių su elito veikla. Tuo tarpu tirti, kiek vienos ar kitos idėjos pasiekė didžiąją visuomenės dalį, jos žemutinius sluoksnius ypatingai sunku, nes neįmanoma sužinoti minčių tų žmonių, kurie, be tautosakos, nepaliko beveik jokio kito pėdsako apie savo pažiūras ir savo gal-

voseną. Čia gali padėti tik netiesioginiai tyrimai, nes mes galime įsivaizduoti, ką visuomenė arba tam tikros jos grupės galvoja, kuo gyvena iš knygų, laikraščių, kurie jai neprieinami ir kuriuos ji skaito, išsimokslinimo, kurį ji gauna, o tuo atveju, kai žmonės yra vieni neraštingi arba menkai raštingi, ir iš informacijos, kuri juos pasiekia. Taigi ir iš pamokslų, kurie jai sakomi.

J. Pabrėžos pamokslais pirmiausia susidomėjo etnografi, radę tenai puikios medžiagos XIX a. I p. žemaičių buičiai ir ypač vestuvių papročiams nušviesti. Šiais klausimais rašė Stasys Skrodenis / Skrodenis S., 1972, p. 66–76/, J. Povilonis / Povilonis J., 1939, p. 873/, A. Pakalniškis / Pakalniškis A., 1977, p. 7–24/.

A. Tereškino straipsnyje nagrinėjama, kaip M. Alšausko, M. Karpavičiaus, V. Kalinsko ir J. Pabrėžos pamoksluose pasireiškė Dievo, meilės ir mirties vaizdiniai / Tereškinas A., 1992, p. 3–23/.

Renkant medžiagą šiam darbui, tėvų pranciškonų rūpesčiu į Romą pakviesta Irena Vaišvilaitė sutvarkė ir užbaigė parengti spaudai teologijos daktaro J. Gidžiūno, mirusio 1984 m., knygą, skirtą J. Pabrėžos gyvenimui ir darbams / Gidžiūnas J., 1993. Šioje knygoje pirmą kartą išsamiai nušviesta J. Pabrėžos biografija, nors naujų faktų, paremtų archyviniais duomenimis, joje nepateikta. Daug dėmesio skirta ir pamokslų turiniui.

Kad būtų išvengta kartojimosi, renkant medžiagą šiam darbui, buvo apsiribojama tik pasaulietiška informacija, kurią pavyko apimti J. Pabrėžos pamoksluose. Tai elementarios pedagogikos, medicinos, higienos, teisės žinios. Švietimo lygis buvo žemas, neturėta literatūros gimtąja kalba, todėl daugumai žemaitijos valstiečių tokia informacija nebuvo prieinama, ir praktiškasis J. Pabrėža iš meilės savo artimui ryžosi kalbėti apie tai per pamokslus. Šiuo požiūriu mėginta palyginti J. Pabrėžos ir kitų pamokslininkų pamokslus, o taip pat pateikti kiek galima išsamesnį to meto gyvenimo foną, pagrįsti, kodėl J. Pabrėža sakė ir kodėl buvo reikalingi tokie pamokslai.

V. Gidžiūnas, remdamasis M. Valančiaus, P. Ruškio, J. Pečkaičio, V. Biržiškos, A. Salio ir kt. tyrinėjimais, teigia, kad iš pradžių yra buvę 10 J. Pabrėžos pamokslų rinkinių. Jis nurodo šių rinkinių apimtį ir likimą: I-asis (711 psl., dingęs), II-asis (546 lapų, dingęs), III-asis (140 psl., dingęs), IV-asis (860 lapų, saugomas Lietuvos mokslų akademijos bibliotekos Rankraščių skyriuje), V-asis (156 lapų, dingęs), VI-asis (358 lapų, dingęs), VII-asis (622 lapų, patekęs į JAV ir ten saugomas), VIII-asis (48 lapų, dingęs), IX-asis (212 lapų, dingęs) ir X-asis (179 lapų, dingęs). V. Gidžiūno darbe nenurodyta, kad vienas iš išlikusių J. Pabrėžos pamokslų rinkinių saugomas Vilniaus universiteto bibliotekos Rankraščių skyriuje. Jo pavadinimas sutampa su V. Gidžiūno nurodytu, kaip dingusio, II-ojo rinkinio pavadinimu: „Pamokslas apie septynis sakramentus“, o puslapių skaičius sutampa su V. Gidžiūno nurodyto I-ojo rinkinio puslapių skaičiumi / Gidžiūnas V., 1993, p. 95–99/.

Taigi, mums buvo prieinami 2 pamokslų rinkiniai, iš kurių vienas saugomas Vilniaus universiteto bibliotekos Rankraščių skyriuje, o kitas – Lietuvos mokslų akademijos bibliotekos Rankraščių skyriuje. Jais ir buvo naudotasi, rengiant šį darbą.

J. Povilonis, dar matęs visus J. Pabrėžos pamokslų rankraščius, rašo, kad J. Pabrėža buvo aplankęs beveik visas žemaičių parapijas ir savo ugningais pamokslais pastatęs sau paminklą / Pavilonis J., 1939, p. 122/. M. Valančius taip pat užsimena apie J. Pabrėžos pamokslų populiarumą, rašydamas „žmonės jo pamokslų kaipo kokio apaštalo su didžiausia atidžia klauso ir nemaž

gauna pelno išganingo“ / Valančius M., 1972, t. 2, p. 274/. P. Ruškio duomenimis J. Pabrėža yra sakęs pamokslus Andriejave, Beržore, Budriuose, Darbėnuose, Gargžduose, Jokūbave, Kalnalyje, Kartenoje, Kontaučiuose, Kretingoje, Laukžemėje, Lenkimuose, Lieplaukėje, Mosėdyje, Salantuose, Šilalėje (Šilutė), Tveruose, Vėžaičiuose ir Žlibinuose / Gidžiūnas V., 1993, p. 105/.

Tam, kad suvoktume pasaulietiškos informacijos skleidimo per pamokslus svarbą, pirmiausia išsiaiškinkime, koks buvo plačių visuomenės sluoksnių išsilavinimas ir švietimosi galimybės iki 1831 m. (šiais metais datuojami paskutiniai J. Pabrėžos užrašyti pamokslai).

Anot M. Lukšienės, buvo paskaičiuota, kad 1809 m. Šiaulių, Telšių ir Raseinių apskrityse iš 1 000 žmonių mokėsi 10, o 1824 m. – 15 vaikų. Tačiau jei mes atmesime bajorus ir išskirsime tik valstiečius, kurie sudarė apie 80 proc. visų gyventojų, gausime, kad iš 1 000 valstiečių Šiaulių apskrityje 1824 m. mokėsi tik 7 vaikai, didžioji dalis parapinėse mokyklose (besimokantys bakalorijose į šį skaičių neįeina). Parapinėse mokyklose valstiečių vaikų buvo šiek tiek mažiau, negu pusė, o apskritimėse – tik apie dešimtadalį. Mergaičių, tiek valstiečių, tiek bajorių, mokėsi 6 kartus mažiau negu berniukų. O juk dauguma J. Pabrėžos klausytojų buvo subrendusio amžiaus žmonės, gimę dar XVIII a., kai mokyklų buvo dar mažiau ir besimokančiųjų skaičius taip pat daug mažesnis / Lukšienė M., 1970, p. 83, 99, 466/. Ta proga norisi priminti, kad XVIII a. pabaigoje Vokietijoje praktiškai mokėsi jau kiekvienas vaikas. Prūsijoje iš 1 000 gyventojų 1823 m. mokėsi 118, 1843 m. – 140 mokių. Tai 10 kartų daugiau, negu Šiaulių, Telšių, Raseinių apskrityse (Hippeau M. C., 1874, p. 88). Be to, neturime pamiršti ir parapinių mokyklų mokyimo lygio.

Mokstatyta, kad daugelyje jų šalia lietuvių kalbos buvo mokoma ir lenkų kalba. Tai, be abejoj, labai trukdė vaikams gerai įsisavinti skaitymo techniką ir ugdyti mąstymą. Bet tai nerūpėjo tuometiniams švietimo organizatoriams, kurie patys nebuvo per daug suinteresuoti lietuvių tautos švietimu, nors teoriškai puikiai suprato, kad tautos švietimui būtina sąlyga yra mokymas gimtąja kalba. Tai ypač yra akcentavęs F. Bentkovkis / Bentowski F., P. 40/. Jau vėliau, išėjęs M. Valančiaus „Žemaičių vyskupystei“, lenkų istorikas Julijonas Bartuševičius rašė: „Neįvertinamas nuostolis, kad šį veikalą rašė lietuviškai. Suprantama, kad reikia maldų literatūros liaudžiai, bet kam jai kitokia“ / Encyklopedia powszechna S. Orgelbranda. T. C/ Šie žodžiai taip pat puikiai parodo, koks buvo lenkų požiūris į lietuvių tautos švietimą. Mes labai atsargiai turime priimti entuziastingus L. A. Jucevičiaus / Jucevičius L. A., 1959, p. 445/, S. Čerskio / Czerski S., 1959, p. 445/ teiginius, kad didesnė pusė prastuomenės mokėjo skaityti, prisimindami, kad skaitymas nelygu skaitymui. Atrodo, jie padarė tokią optimistišką išvadą matydami, kad bažnyčiose daug kas turi maldaknyges. O kaip valstiečiams sekėsi suvokti, suprasti tai, ką skaito? Beje, viename iš pamokslų J. Pabrėža apgailestauja, kad daug kas nesuvokia maldų turinio ir tik mechaniškai, kaip papūgos, jas kartoja. Todėl jis, kantriai aiškino savo klausytojams, ką reiškia kiekvienas žodis, sakynys / LMAB RS, f. 9–3360, l. 61/. Apie tai, kad L. A. Jucevičiaus ir kitų pasiskaidymai apie žemaičių sugebėjimą skaityti, buvo per daug optimistiški, liudija ir vėliau, 1847–1863 m., M. Valančiaus surinkti duomenys apie mokančius skaityti parapijiečius. Rietavo dekanate mokančiais

(Nuketla į 26 p.)

(Atkelta iš 25 p.)

skaityti užsirašė 23 žmonės iš 100 / Lukšienė M., 1970, p. 473/.

Reiškia, 77 proc. žmonių buvo neraštingi. Tikslų statistinių duomenų apie to meto raštingumą nėra. 1875 m. Rusijos imperijoje bandyta nustatyti rekrūtų raštingumą ir gauta, kad 80,9 proc. rekrūtų, paimtų iš Kauno gubernijos, buvo neraštingų. Europoje tuo metu padėtis buvo tokia: Austrijoje neraštingų žmonių buvo 41,8 proc., Belgijoje – 25 proc., Prancūzijoje – 16 proc., Vokietijos imperijoje – tik 2,4 proc. / Rusiškas enciklopedijos pavadinimas [...] /.

Lyginant su Rusijos imperija (išskyrus Estlandiją ir Liflandiją ir, be abejo, Suomiją, kur padėtis buvo daug geresnė), Lietuva dar buvo gana šviesus kraštas, tai, žiūrint Vakarų Europos piliečio akimis, padėtis buvo apgailėtina. Tuo labiau tai pasakytina apie XIX a. pirmuosius 3 dešimtmečius, kai gyveno ir savo pamokslus sakė J. Pabrėža. Štai kaip apibūdino Lietuvą dar šiek tiek anksčiau (1784 m.) į Vilnių atvykęs G. Forsteris: „Jums prisipažįstu, kad ir kaip viskam nusiteikęs, kad ir kaip pasirengęs kontrastui, vis dėlto buvau stipriai sukrėstas, atvykęs į šitą šalį“. O po dviejų metų jis dar tiksliau nusakys situaciją: „Tikroji tauta, aš turiu galvoje tuos milijonus darbinių gyvulių žmogaus pavidalu, kuriems čia paprasčiausiai atimtos žmogaus teisės ir kurie nepriskaičiuojami prie nacijos, nors sudaro jos didžiausią dalį, toji tauta dabar tikrai dėl seniai trunkančios vergovės nusmukusi į tokią nežinojimo pakopą, iš kokios ji gal ir per šimtą metų nepakiltų iki kitų Europos kraštų prastuomenės lygio, nors tam būtų imtasi išmintingiausių priemonių, o tai kol kas visiškai neįtikėtina“. Taigi Forsteris svarbiausiomis atsilikimo priežastimis laiko vergovę ir žemą švietimo lygį / Georgo Forsterio [...], 1988, p. 94.

O kokias gi švietimo galimybes turėjo tie, kurie paparinėse mokyklose ar bakolorijose vis dėlto išmoko pakankamai gerai skaityti? Religinės literatūros lietuvių kalba XIX a. pirmaisiais trim dešimtmečiais jau buvo leidžiama nemažai, tačiau pasaulietinius leidinius galima nesunkiai išvardyti. Plačiausiai paplitę buvo lietuviški elementoriai. 1802–1830 m. pasirodė 9 lietuviškų elementorių leidimai. Juos dažniausiai sudarydavo 2 dalys: elementorinė (vidutiniškai 4 puslapių apimties), katechetinė (26 puslapių apimties), kurioje buvo poteriai, giesmės, katalikų tikėjimo mokymas ir gražaus elgesio pamokymai. Kitokios informacijos vaikai juose nerasdavo. Iš medicinos srities, kuri buvo tokia brangi J. Pabrėžai, iki pat 1847 m. neišleista nieko. Iš žemės ūkio srities – knygelė apie bičių priežiūrą (1824) ir net 2 leidimai knygelės apie duonos gaminimą iš kerpių islandiškų! Tokiai knygelei išleisti atsirado lėšų, nes ponai buvo suinteresuoti, kad sunkiais metais valstiečiai kaip nors išsiverstų patys ir jiems nereiktų jų šelpti. Iš teisės srities išleistas vienintelis „Išrašas provų apie išbiegusius vayskavusius“ (1827), iš visuomeninės literatūros – tik keli atsišaukimai / Navickienė A., 1993, p. 218–220/.

S. Čerskis, rašęs apie Žemaičių vyskupiją, teigia, kad paprasti žmonės turėjo namuose religinių knygų. Naująjį testamentą, išverstą J. Giedraičio rūpesčiu, veikalėlius „Jonas iš Svislocės“ ir apie bičių priežiūrą / Czerski S., 1930, p. 4/.

Reiškia, tos kelios knygos, kurios buvo išleistos, pasiekė adresatą, nors knygynėlių nebuvo ir knygas platino tik kromelninkai, karčiai – bažnyčios, mokyklos. Tokių faktų pasitaikydavo nedaug. Dar nebuvo ir jokio lietuviško laikraščio, tad informacijos įvairiais klausimais tautai nepaprastai trūko. Tiksliausiai tą situaciją nusakė kun. Antanas Tatarė veikalėlio „Pamokslai išminties ir teisybės“

pratarmėje: „Palaimintos tautos, tame dalyke stovi aukščiau už mus... Turi pamokslus kaip išsisaugoti pikto, o padaryti kaip prigulint gerai... kaip išsisaugoti ligų, kaip... apsirgus atgauti sveikatą. Yra knygos gražių išmislių, yra knygos apie visą didį svieta... apie nusi-davimus visų laikų... ką tiktai gero žmogui galima pamislyti ir apsa-kyti žmonėms, tautos svieta turi ant rašto / Tatarė A., 1899, p. 1–2.

Taigi pirmiausia trimis XIX a. dešimtmečiais, kai buvo užrašyti išlikę J. Pabrėžos pamokslai, informacijos perdavimas sakytiniu žodžiu Lietuvoje buvo dar be galo svarbus.

Čia didžiausias galimybes turėjo kunigai, nes niekur kitur nebuvo tokių didelių žmonių sambūrių, kaip bažnyčiose, ypač per atlaidus. Be to, kunigas buvo didelis autoritetas valstiečiui, vienintelis jam prieinamas šviesus žmogus. 1795–1796 m. duomenimis, Telšių apskrityje buvo 6 gydytojai ir mokytojai kartu paėmus, ir 221 dvasininkas, Šiaulių apskrityje atitinkamai 6 ir 125 / Lukšienė M., 1970, p. 24–25/.

Šviesti žmones kunigai buvo raginami ir per spaudą. 1816 m. žurnale „Dzienik Wilenski“ buvo rašoma, kad mokytiems žmonėms ne taip reikia pamokslų, nes jie apie viską pasiskaito knygose. O kadangi paprastų žmonių tarp mokačių skaityti ir suprantančių, ką skaito, yra labai mažai, jiems pamokslai yra iš tiesų šviesos šaltinis. Straipsnio autorius kviečia kunigus ne tik supažindinti žmones su vienu ar kitu dalyku, bet ir gerai viską išaiškinti / Lapinski D., 1816, p. 110/.

J. Pabrėža, kuriam labai rūpėjo tautos švietimas, pasinaudojo šita galimybe šviesti tautą.

Jo pamoksluose išskyrėme dvi problemų grupes: visuomeninius teisinius ir medicinos bei pedagogikos klausimus.

VISUOMENINIAI IR TEISINIAI KLAUSIMAI

Jau 1776 m. Vilniaus vyskupas J. Masalskis liepė kunigams šviesti tikinčiuosius visuomeniniais klausimais. Be abejo, jam įtakos turėjo 1775 m. gruodžio 25 d. popiežiaus Pijaus VI enciklika, įpareigojanti Bažnyčią, prisilaikant Evangelijos principų, vadovauti tautų visuomeniniam gyvenimui. 1776 m. gegužės 10 d. T. Masalskis paskelbė ganytojišką laišką, kuriame prašoma, švenčiant jubiliejų Vilniaus diecezijoje, kalbėti tikintiesiems ne tik apie religines, bet ir apie pilietines bei visuomenines pareigas. Jis pasiūlė ir labai konkrečią pamokslų tematiką / Pukianiec L., 1934, p. 5, 25/.

Į šį raginimą atsiliepė kunigai M. Karpavičius, R. Kalinskis, J. N. Kosakovskis, 1776–1793 m. parengė ir pasakė Vilniaus bažnyčiose daug puikių pamokslų visuomeniniais klausimais. Juose kalbama ir apie žmogaus teises bei pareigas, susijusias su žmogaus prigimtimi, aiškinama, kas tai yra valdžia ir kam ji reikalinga, bet ne tokia, o garantuojanti kiekvienam teisingumą. Kalbama apie teisingų įstatymų būtinumą, kviečiama tobulinti visuomeninius santykius, panaikinti baudžiąvą, suteikti valstiečiams laisvę, apšviesti juos, žadinti tėvynės meilės jausmai / Kosakowski J., 1789–1793; Kazania i mowy [...], 1805; Kazania [...] 1805, t. 1, 2/.

Tuose pamoksluose, kaip ir to meto valstybėje, ryškus siekis reformomis gelbėti Lietuvos-Lenkijos valstybę.

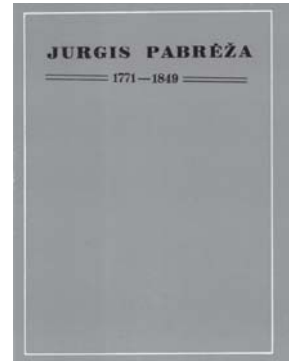
J. Pabrėžos pamoksluose panašių minčių nerandame, nors kai kuriuos J. N. Kosakovskio pamokslus, sakytus 1793 m. Akademijos šv. Jono bažnyčioje, jis galėjo ir pats girdėti, nes tuo metu studijavo Vilniaus universitete. Be to, dauguma minėtų dvasiškių pa-

mokslių buvo išspausdinta net po kelis kartus, o M. Karpavičiaus ir G. Kalinskio pamokslų rinkiniai buvo ir Kretingos vienuolyno bibliotekoje / LVIA, f. 669, ap. 2, b. 234, l. 80–90. Jei panašius pamokslus būtų buvę galima sakyti ir po III-ojo Žečpospolitos padalijimo, vis labiau plečiant jų geografiją, ir daugiau pritaikant paprastam nedidelio išsilavinimo žmogui, tikriausiai lietuvių tauta nebūtų taip ilgai nešusi baudžiamosios jungo.

Tačiau, Lietuvą įjungus į Rusijos imperijos sudėtį, daug kas pasikeitė ir J. Pabrėžos pamokslų rinkiniuose panašių pamokslų nerandame, tačiau randame standartiniais feodalinėje santvarkoje tapusius pamokslus apie luomų pareigas. Civilizacijos istorijos specialisto F. Gizo nuomone, feodalinis despotizmas yra pats baisiausias todėl, kad tai paprasčiausia vieno asmens valdžia kitam, asmeninės kaprizingos vieno asmens valios valdžia. Anot jo, tai galbūt vienintelė tironija, su kuria, savo garbei, niekada nesusitaikė žmogus. Kiekvieną kartą, kai savo pono asmenyje jis mato tik žmogų, o jo engiančioje valioje – tik žemišką valią, tiek pat asmenišką, kaip ir jo paties valią, jo dvasia protestuoja ir jis perneša tai tik užslėpęs pyktį. Kad šis užslėptas pyktis buvo ir Žemaitijos valstiečio sąmonėje, aiškiai liudija ir J. Pabrėžos pamokslai, kuriuose kalbama apie tuos, kurie tik paviršutiniškai gerbia ponus, o savo širdyje anuos paniekina, kurie nepergyvėna, jei ponus ištinka kokia nelaimė ar nuostolis, kurie nuo ponų darbo traukias šalin, kurie kad ir dirba, bet tai daro kad tikėtai atbūti ir tik tada stengiasi, kai akyse yra ponas arba antstolis / VUB RS, f. D–57, l. 473–488/. Reiškia, neteisus buvo M. Gadonas, S. Čerskis ir kt., teigę, kad Žemaitijoje valstietis ramus, nuolankus ir paklusnus savo ponams ir valdžiai. Tai buvo tik paviršutinis įspūdis. Tuo metu, kai J. Pabrėža sakė savo pamokslus valstiečiams, Vakarų Europoje jau buvo panaikinti baudžiaviniai santykiai, kaimo žmogus džiaugėsi laisve, o kai kur jau ir vienokios ar kitokios formos nuosavybė. Jau Varšuvos kunigaikštystėje, kuriai priklausė ir Užnemunė, 1807 m. valstietis formaliai buvo tapęs laisvu žmogumi, tuo tarpu Rusijoje ir Lietuvoje tebegaliojo pono vienvaldytė baudžiauninkui. Pono ir baudžiauninko santykiuose žeidė ne tik tai, kad baudžiauninkai neturėjo nuosavybės, bet ir tai, kad jo darbas nebuvo teisiškai normuotas, o jei ir buvo kokios normos, kaip kad inventoriai valstybiniuose dvaruose, dažnai jų nebūdavo laikomasi. Dvarininkas turėjo teisę nuvaryti valstietį nuo žemės, uždrausti jam tuoktis, galėjo bausti fizinėmis bausmėmis. Pavyzdžiui, instrukcijoje Žagarės–Gruzdžių valdų raktų valdytojams, rašytoje 1835 m., nurodoma, kad ekonomas valstiečius gali bausti ne daugiau kaip 5 rykštėmis per savaitę, būtinai prie liudininkų / Instrukcijos [...] 1885, p. 200/. Tai buvo laikoma dar labai menka bausme – ne sodinimas į kaladę ar kitos nežmoniškos bausmės. Tačiau kokios bebūtų fizinės bausmės, jos be galo žeidė žmogaus orumą. Todėl noras kenkti ponui visais galimais būdais, valstiečiams tapo priimtinausiu būdu priešintis, tampantis tam tikra sistema. Valstietis buvo įsitikinęs, kad, būdamas visiškai teisiškai neapgintas, jis nors taip turi teisę atsakyti į blogį. Netgi tuo atveju, jei jo materialinė padėtis dar būtų pakenčiama / Chmielowski P., 1898, p. 95–97/.

Dvasininkija stengėsi švelninti šį konfliktą, įnešdama tarsi teisėtumo elementą į pono ir pavaldinio tarpusavio santykius. Nebuvo išimtis ir J. Pabrėža. Jam visada būdavo primenami šv. Povilo žodžiai, kad kiekviena valdžia yra nuo Dievo ir kas priešinasi valdžiai, tas priešinasi Dievo valiai. Nors iš esmės tas principas nedraudžia pasirinkti ir tobulinti valdymo formos, tačiau ne visų dvasininkų tai buvo akcentuojama, o be to (apie tai vėliau išsamiau

1972 m. Vilniuje Lietuvos Botanikos instituto ir Lietuvos botanikų draugijos išleistas knygos „Jurgis Pabrėža 1771–1849“ viršelis. Leidinyje publikuojami Kosto Jankevičiaus, Algirdo Lekavičiaus, Jono Dagio, Ramunėlės Jankevičienės, Živilės Lazdauskaitės, Antano Minkevičiaus, Eduardo Kanopkos, Juozo Tarvydo, Zuzanos Jonikaitės, Stasio Skrodenio, Vytauto Jurgučio straipsniai apie J. Pabrėžą ir Nijolės Kišūnienės parengta J. Pabrėžos bibliografija

sininkų tai buvo akcentuojama, o be to (apie tai vėliau išsamiau rašysime), kritikuoti valdžią buvo carų uždrausta. Tiesa, minėtuose M. Karpavičiaus, G. Klinskio ir J. N. Kosakovskio pamoksluose labai daug kalbama apie valdymo tobulinimą reformų keliu, leidžiant gerus įstatymus, kartu pabrėžiant klausytojams, kad esamos valdžios įstatymų reikia laikytis. Tačiau neturime pamiršti, kad šiuos pamokslus sakė dvasininkijos elitas apsišvietusiems klausytojams, nuo kurių galėjo priklausyti ir valstybės valdymo tobulinimas, ir jie buvo sakomi iki Lietuvos įjungimo į Rusijos imperiją. O koks buvo XIX a. pr. elitinių Lietuvos kunigų požiūris į socialinę problemą, sunku pasakyti, nes tyrinėjimų šiuo klausimu kol kas labai mažai.

Provincijos kunigų išsilavinimas nebuvo aukšto lygio. Didžioji jų dalis buvo baigę Varnių dvasinę seminariją, kur buvo dėstoma dogmatika, Šventasis Raštas, pastoralinė teologija, kanonų teisė, bažnyčios istorija. Dar šiek tiek buvo mokoma rusų ir vokiečių kalbų, bet pastarosios neįšimokoma (J. Pabrėža dėl to vėliau dažnai apgailestaudavo). Tačiau Žemaičių diecezijoje dirbo nemažai klebonų, baigusių Vilniaus dvasinę seminariją. Šiuos kunigus M. Gadonas vadina tikrai mokytais vyrais, nors, kita vertus, jis užsimena apie žemą katalikų kunigų išsilavinimą, lyginant su protestantų kunigais / Gadon M., 1839, s. 49/. J. Pabrėža išsiskyrė tuo, kad buvo studijavęs ir Vilniaus universitete, tačiau tik gamtos mokslus, tad gilesnių visuomeninių mokslų žinių jam galėjo trūkti, nors, kita vertus, tiek, kiek jų reikia beraščiu ar mažai raštingam valstiečiui šviesti, turbūt, ir pakako.

Koks bausis caro valdžiai atrodė platesnės erudicijos kunigas, rodo 1795 m. imperatorienės Kotrynos II įsakymas į parapijas skirti tik klebonus, kurių ištikimybė jos interesams neabejotina ir nepakęsti buvusiu užsienyje. Grįžti iš ten buvo galima tik gavus leidimą / Kurczewski J., 1912, s. 511/. Vėliau tokius leidimus išduoti buvo uždrausta iš Prancūzijos grįžti susiruošusiems dvasiškiams / LVIA, f. 669, ap. 2, b. 678, l. 6/.

A. Janulaitis teigia, kad dauguma Lietuvos kunigų nematę nieko pikto, jei žmones spausdavo, patys buvo tuo užsikrėtę / Janulaitis A., 1923, p. 17–18/. Vyravo nuostata, kad ponams priešintis yra blogai. Čia galime prisiminti D. Pošką, kuris matydamas sunkų valstiečio gyvenimą, prisipažįsta, kad viešai jo užtarti negali / Poška D., 1959, p. 21/. Tačiau J. Pabrėžos prie tokių priskirti negalime. J. Pabrėžos požiūris į socialinius santykius atsiskleidžia dviejuose pamoksluose, užrašytuose 1818 ir 1826 m. Pirmajame pamoksle

(Nukelta į 28 p.)

(Atkelta iš 27 p.)

jis kalba apie žemesniųjų pareigas aukštesniesiems ir aukštesniųjų žemesniesiems / VUB RS, f. 1, d. 57, l. 473–489. Jis sako valstiečiams, kad imperatorių ir kitus aukštus valdininkus reikia gerbti, mylėti, bijoti ir už juos melstis. Būti paklusniems ir stropiai mokėti mokesčius. Ypač kruopščiai nusakomos valstiečių pareigos mažesniesiems ponams ir gospadoriams, su kuriais jiems tekdavo kasdien susidurti. Jis liepia būti ištikimais ponui, gink Dieve, nieko iš jų nepaimti, net tuo atveju, jei jis blogai maitina, neganyti slapta jo pievose, nepaimti medžio iš jo miško, negaudyti žuvų iš pono upelio. Liepia dirbti noriai, kaip dėl savęs pačio, visur žiūrėti ponų interesų, juos mylėti ir gerbti iš visos širdies, nelinkėti pikto, neapkalbinėti ir net kritikuoti. Samdiniai neturį užsiprašyti iš gospadorių per didelio atlyginimo, išbūti visą sulyginimo laiką. Taigi jis, kaip kunigas, reikalauja laikytis krikščioniško principo – būti geriems netgi tiems, kurie tau nėra geri.

Antroje minėto pamokslų dalyje kalbama apie vyresniųjų pareigas žemesniesiems. „Reiktų čionai sakyti, – nurodo J. Pabrėža, – apie pareigas kunigų, monarchų, sudžių ir kitų rėdytojų poniškų. Ale, jog kunigai gerai žino savo pareigas ir jas pildo, o monarchų, ponų, sudžių ir kitų valdininkų poniškų čionai nėra, visų jų luomų pareigas apleidau“ / VUB RS, f. 1, b. 57, l. 473/. Pamokslą jis skiria „mažesniųjų ponų“, dvarų ekonomų, padienius samdančių, amatininkus turinčių, taip pat įvairių prižiūrėtojų (šimtininkų, dešimtininkų, vaičių, launinkų, tijų, anstolių) pareigoms nušviesti. Ponus ir gospadorius perspėja, kad būtų laikomasi sulyginimo, kad rūpintųsi valstiečiais jiems susirgus, negailėtų maisto, duotų jiems gerą pavzdį. Įvairūs prižiūrėtojai, anot jo, tiek dvaro, tiek teismo paskirti, turi pildyti dvaro ir teismo pavedimus ir rūpintis, kad nusidėję nelik-

tų nenubausti, tik saugotis, kad bausmės nebūtų per daug griežtos. Labai smerkia tuos, kurie, rinkdami mokesčius, paima daugiau negu įsakyta. Taigi 1818 m. J. Pabrėža, kaip ir dauguma kitų feodalinio laikotarpio pamokslininkų, stengiasi apeliuoti į žmonių moralę, tarsi manydamas, kad, abiem pusėms laikantis moralės normų, galima išspręsti šią skaudžią problemą.

Galbūt tokie pamokslai kunigams buvo privalomi, kaip privaloma buvo jau mokyklose mokyti Lietuvos valstiečių vaikus kantriai eiti savo luomo pareigas, luomo, kuris yra jiems „Dievo duotas“. Tokių minčių pilni to meto elementoriai, kad ir negausi didaktinė literatūra / Maciūnas V., 1939, p. 88–93/. Apie tai liudytų ir instrukcijos apie pamokslų tematiką, parengtos 1807 m. teologijos ir bažnyčios istorijos daktaro K. Boguslavskio, kuriose nurodyti pamokslai apie luomų pareigas, žemesniųjų pareigas aukštesniesiems ir atvirksčiai / LVIM, f. 694, ap. 1, b. 3127, l. 112–119/. Aukštuomenė puikiai suprato, kad šviesus, išdidus, save gerbiančius žmogus nebepakęš vergovės, o kartu, matydamas, kas dedasi Europoje, ir kad minimalus plačių visuomenės sluoksnių švietimas jau nebeišvengiamas, tokiu būdu bandė ginti savo interesus. Susipažinus su pranciškono Gaidzinskio pamokslais, sakytais 1784 m. / Kazania przygodny [...], 1784, s. 272/, Prancūzijos vyskupo K. Joly / Kazania parafialny [...], 1837, s. 88–97/, vokiečio J. E. Zolnerio pamokslais / Zallner J., 1904/, stebina jų panašumas, tas pats reikalavimas būti kantriems ir mylėti netgi blogus ponus. Tuo tarpu pastariesiems keliami reikalavimai labai santūrus. Bausmės pateisinamos valstiečių nepaklusnumu. J. Pabrėža išsiskiria žymiai didesniais reikalavimais „aukštesniesiems“ – tai ypač ryšku pamoksle „Apie prisakymą Dievo“, užrašytame 1826 m., kuriame jau visiškai nepateisinamos fizinės bausmės ir išreiškiama atvira simpatija teisiškai neapgintam valstiečiui / LMAB RS, f. 9–3360, p. 138/.

Kretingos Viešpaties Apreiškimo Švč. Mergelei Marijai bažnyčios, kurioje yra daug laiko praleidęs J. A. Pabrėža OFM, altoriai. D. Mukienės nuotraukos

Jis bara antstolius, vaitus, launikus, kurie žmones be jokios rimtos priežasties kutavoja, „pliekia rykštėmis, plaka“. Sako, kad net ir esant kokiai priežasčiai nusidėję niekada neverti tokių bausmių. Prižiūrėtojams, besiteisinantiems, kad jie turi klausyti pono, kuris liepia bausiti valstiečius, J. Pabrėža atsako, kad geriau sausą duoną valgyti, negu tokius įstatymus vykdyti. Jis niekaip nepateisina ponų, nuolat aiškinančių, kad „muzikai pilni atkaklybės ir kitaip nepaklūsta“. J. Pabrėžos nuomone, baudžiauninkai būtų kitokie, jei ponai būtų kitokie. „Bet kad baudžiauninkas visados baisiausius sąvęs paniekinimus mato, o prie to – dar bausmės už menkiausių priežastį [...], todėl jis ir nebemyli ponų savo ir tik akyse tėra ištikimas“ / LMAB RS, f. 9–3360, p. 138/. Kaip pavyzdį jis prisimena humaniškus dvarininkus, kuriuos ir jam pačiam teko pažinti, kurie su valstiečiais, kaip su lygiais elgėsi, svarstė reikalus, darė sutartis, apsieidami be jokių bausmių. Jis reikalauja, kad sužalotiems žmonėms būtų atlyginti dėl sveikatos patirti nuostoliai, suteikta materialinė pagalba nukentėjusiųjų šeimų nariams. Aišku, tuo metu, kai nebuvo sužalotus valstiečius ginančių įstatymų, teisingumo tik iš sakyklos vargu ar galima buvo įmanoma išreikalauti. M. Jučas pažymi, kad jam nepavyko aptikti jokio atvejo, kad ponas būtų nubaustas, ne tik už sužalojimą, bet ir už valstiečio nužudymą / Jučas M., 1972, p. 275/. Tačiau, tokie J. Pabrėžos žodžiai, bent jau leido valstiečiams suprasti, kad tokie juos ginantys įstatymai turėtų būti, kad jų reikalauja žmogaus prigimtinė teisė, o kitur jau ir yra. Taigi, kad ir užmaskuotoje formoje, šiame pamoksle galime įžvelgti senojo režimo kritiką, kuri, anot V. Trumpos, yra pirmoji sąlyga tiek politiniam, tiek socialiniam, tiek kultūriniam sąjūdžiui / Trumpa V., 1989, p. 167/.

Apie tai, kad buvo labai pavojinga per pamokslus užstoti valstiečius, liudija toks faktas. 1806 m. net Peterburge buvo svarstyta

Rygos karinės apygardos gubernatoriaus grafo Buksgvedeno raportas dėl Romos katalikų kunigo Šenaicho, kuris raginęs valstiečius nepaklusti dvarininkams. A. Alekna taip pat aprašo keletą atvejų, jau iš vėlesnio laikotarpio, kai Lietuvos kunigai, aštriai pasisakę per pamokslus prieš dvarininkus, buvo skundžiami gubernatoriui ir generalgubernatoriui. M. Valančius, šių įvykių paveiktas, vėliau išplatino nurodymus kunigams būti labai atsargiems, „vengti išsitarimų keliančių nesutikimą, bet Evangelijos dvasioj raginti prie kantrybės, paklusnumo, priderančios pagarbos ir meilės savo ponų“ / Alekna A., 1975, p. 128/.

Palyginus J. Pabrėžos pamokslus ir su C. Lukausko pamokslais, labai aiškus valstiečių padėties pablogėjimas. Lietuvai atsidūrus Rusijos sudėtyje, buvo didinamas lažas, nusavinamos valstiečių valdomos žemės, skiriamos griežtesnės bausmės (Rusijoje nuo seno madingos rykštės tapo įprastos ir Lietuvoje), naikinami činšininkai, keliama nuomos kaina / Trumpa V., 1989, p. 71/. J. Pabrėža nekalba apie jokiais valstiečių teises, nes valstietis jų ir neturėjo, o jeigu kas ir buvo, kaip, pavyzdžiui, caro nurodymas neskirti daugiau kaip trijų dienų per savaitę lažo arba inventoriai valstybiniuose dvaruose, tai jų nesilaikyta arba surandami būdai, kaip juos apeiti. Tuo tarpu C. Lukauskas savo pamoksluose dėsto, kad Lietuvos valstietis nėra vergas, jis turi savo galybę, kurios net ponas negali iš jo atimti. Kad valstietis privalo atidirbti tik paskirtas dienas, o daugiau dirbti ponui jis neprivalo, nes tai patvirtinta įstatymu ir „aiškios Žygimanto konstitucijos“. Aiškina, kad tarp vergo ir pono nedaromi jokie kontraktai, suderėjimai, o taip Lietuvos padonių ir ponų yra sudaromi kontraktai ir sutartys, kuriuos „jei ir ne anie patys, bet jų senieji su ponais yra sudarę“ / VVU RS, f. 1, b. 654, l. 137–142/.

(Nukelta į 30 p.)

Kretingos Viešpaties Apreiškimo Švč. Mergelei Marijai bažnyčios, kurioje yra daug laiko praleidęs J. A. Pabrėža OFM, altoriai. D. Mukienės nuotraukos

(Atkelta iš 29 p.)

Kalinskis pamoksluose taip pat primena kontraktus, pabrėžia, kad dvarininkas turi jų laikytis: „Tavo valdžia negali būti pagrįsta kuo kitu, o tik kontraktu, kuriame būtų nurodyta, ką dvi pusės viena kitai privalo“. Jei kontrakto nesilaikysi, lupikas būsi“, – sako Kalinskis / Kazania [...], 1805, s. 69/. J. Pabrėža, kaip jau minėjome, žavėjosi tais dvarininkais, kurie savo santykius su valstiečiais grindė kontraktais, ir apgailėstavo, kad tokių buvo nedaug.

Spręsti iš pamokslų apie asmenines J. Pabrėžos pažiūras socialiniu klausimu labai sunku. Kaip kunigas jis privalėjo mokyti ir reikalauti krikščioniškos moralės ir iš žemesniųjų, ir iš aukštesniųjų. Tačiau jis, be abejo, matė, kad vien tik apeliavimas į sąžinę ir sielos išganymą padėties pakeisti negali. Viename iš pamokslų užsiminęs, kad vyresniųjų reikia klausyti tik tuomet, kai jų įstatymai neprasilenkia su Dievo įstatymais, jis tarsi ir primena pagrindinę bažnyčios nuostatą, kad pozityvioji valstybės leidžiama teisė privalo remtis prigimtinė teise ir amžiniaisios doros principais / Girmius J., 1959, p. 60/. Tuo tarpu gyvenime viskas buvo kitaip. Ar matė jis kokią nors išieitį iš tos padėties, išskyrus reikalavimą būti dorais krikščionimis? Viename pamoksle jis sako, kad „kelti buntus prieš vyresnybę yra griekas“ / LMAB RS, f. 9–3360, p. 89/. Aišku, tokios galėjo būti ir jo paties mintys, mintys žmogaus, įsitikinusio, kad esamomis sąlygomis sukilimai ir maištai atneštų tik beprasmių kraujo praliejimą ir dar didesnę priespaudą. Tokia buvo ir oficialioji bažnytinės valdžios nuostata. 1826 m. Leono XII ir 1832 m. Grigaliaus XVI enciklikose pasisakoma prieš maištų kurstymą, prieš revoliucijas / Godlewski J. F., 1985, s. 254/. Aišku, tam tikros įtakos turėjo 1789 ir 1830 m. prancūzų revoliucijos, pasižymėjusios teroru ir fanatišku nusistatymu prieš Bažnyčią. Bet tai nerodo, kad visi katalikai buvo nusistatę prieš liberalų sąjudį. Daugelis norėjo, kad reformos vyktų taikiai, o patys aktyviausieji (J. de Maistre, Banald, Chateaubriand, Seng, Lamennais ir kt.) kvietė Bažnyčią būti socialinių pertvarkymų priešakyje arba bent nenusišalinti nuo jų, panaudoti tam visą savo įtaką / Calippe Ch., 1911/. Lietuvos katalikai intelektualai taip pat puikiai suprato, kad ne filosofija ar švietimas

kalti dėl nusikaltimų revoliucijoje, „kurie išstūmė religiją, teisingumą ir protą“, bet priespauda ir neteisingumas, o taip pat nepakankama kai kurių teologų pažiūrų evoliucija, nes savo reakciniais, konservatyviais pasisakymais jie tik diskreditavo religiją / Chielawski P., 1898, s. 71/.

Norisi tikėti, kad ir J. Pabrėža buvo tokių reformų šalininkas, tik jis negalėjo viešai apie tai kalbėti tautai. Archyviniai dokumentai aiškiai liudija, jog iš Lietuvos dvasininkijos atvirai buvo reikalaujama per bažnyčias propaguoti paklusnumą caro valdžiai. Šiame kontekste kaltinimai kunigams, neva jie troškę ugdyti žmonėse nuolankumo kompleksą, atrodo tiesiog nekorektiški / Kapsukas V., 1918, p. 12/.

Ijungus Lietuvą į Rusijos imperiją, imperatorienė Kotryna išsiuntinėjo Lietuvos vyskupams manifestą, reikalaujama prisiekti ištikimybę jai ir įsakydama visoms diecezijoms, bažnyčioms ir vienuolynams keturias savaites iš eilės aiškinti žmonėms, kad reikia būti ištikimais ir paklusniais valdžiai, kartu nesigėdydama pareikalauti šiai agitacijai naudoti šv. Povilo žodžius, kad kiekviena valdžia yra nuo Dievo. Maža to, 1798 m. Romos katalikų bažnyčioms ir vienuolynams, esantiems Rusijos imperijoje, buvo parengtas reguliaminas, kurio pirmame punkte rašoma: „Aukščiausioji valdžia yra Dievo duota ir jai pavesta tėviškai rūpintis ir dvasininkija, kuri privalo gerbti savo monarchą kaip paties Dievo išrinktą, klausyti viršinių visuose reikaluose – ir dvasiniuose, ir pasauliniuose“ / Kurszewski, 1912, s. 511/.

Ten pat nurodoma, kad vienuolynai turi tarnauti imperijai ir prisidėti prie jos gero, kad dvasininkams draudžiama kalbėti iš sakyklos politiniais klausimais, ypač susijusiais su šalies valdymu, o daugiau užsiimti krikščioniškais dorybėmis. Tokios pasirašytos paties imperatoriaus rekomendacijos Lietuvos dvasininkijai buvo išsiuntinės 1800 m. / LVIA, f. 694, ap. 1, b. 4555, l. 1–20/. Vyskupai ir arkivyskupai perspėti, kad neperžengtų savo įgaliojimų ribų. Vyskupystės gaudavo raštus, kuriais buvo įsakoma pamaldų metu šlovinti imperatorių, jo šeimos narius ir karštai už juos melstis įvairiausiomis progomis, dėkojant, kad jiems valdant, gyvenama ramiai ir laimingai / LVIA, f. 669, ap. 2, b. 678, l. 3/. Išlikęs

Iš kairės: Kretingos Viešpaties Apreiškimo Švč. Mergelei Marijai bažnyčios Kankinių koplyčios fragmentas ir bažnyčios sakykla. D. Mukienės nuotraukos

1801 m. kovo 19 d. parengtas priesaikos tekstas, pagal kurį turėjo būti prisielta visur ir visada ištikimai tarnauti Rusijos imperatoriui, vykdyti visas instrukcijas, o sužinojus apie tuos, kurie kenkia imperatoriaus interesams, pranešti reikalingoms instancijoms / LVIA, f. 669, ap. 2, b. 678, l. 34/. 1803 m. klebonai ir vienuolynai perspėti, kad turintys Bažnyčios dvarus, nedrįstų suteikti valstiečiams laisvės / LVIA, f. 669, ap. 2, b. 678, l. 47/.

Nepaisant didžiulės informacijos blokados, tarp valstiečių vis tiek pasklido gandai, kad valstybinių dvarų valstiečiai galėtų būti išlaisvinti nuo mokesčių mokėjimo, o dvarų valstiečiai nuo priklausomybės ponams. Įvertinus tai, caras specialiu kreipimusi 1826 m. pasmerkė tuos, kurie drįsta apie tai kalbėti, ir įsakė juos bausti. Šį savo įsaką, draudžiantį skleisti kalbas apie išsilaisvinimą iš baudžiavos, įpareigojo skelbti 6 mėnesius bažnyčiose, turguose ir jomarkuose / LVIA, f. 694, ap. 1, b. 578, l. 74/. Tai rodo, kad caras kaip maro bijojo laisvos minties, ypač jos pasklidimo žemesniuose visuomenės sluoksniuose. Nepasitikėjo ir dvasininkija. Norėjo, kad dvasiškiečiai lankytųsi Europoje. Išlikęs vyskupo J. Giedraičio raštas Viekšnių dekanui kun. Butkevičiui, kuriame rašoma, kad daug vienuolių ir dvasininkų nori palaikyti ryšius su Roma, tačiau tam yra valdžios nustatyti apribojimai – visų pirma kreiptis į Vyskupą, kuris turi pranešti Metropolitui, pastarasis – Imperijos ministrui / LVIA, f. 669, ap. 2, b. 678, l. 54/.

1803 m. išleistame įsakyme rašoma, kad caras paskyrė ministrą, kuris tarpininkaus visais atvejais, susijusiais su dvasiniais Romos katalikų reikalais ir reikalauja, kad nuo šiol tik tokiu būdu būtų palaikomi ryšiai tarp Popiežiaus ir bažnyčios. Jei iš Romos tiesiai ateitų kokia nors bulė, dekretas ar kt., reikalaujama nedelsiant apie tai pranešti imperatoriškai ministerijai, neplatinti jų, kol nebus gautas aukštesnės valdžios leidimas.

Šie faktai rodo, kad Rusijos imperijos valdžia, kurį laiką toleravusi diskusijas baudžiavos panaikinimo klausimu aukštuosiuose visuomenės sluoksniuose, labai bijojo, kad laisvės idėjos nepasiektų valstiečių ir kiek galėdama blokavo tą informaciją, ne tik vilkindama valstiečių švietimą, bet ir darydama spaudimą dvasininkams, kad šie ugdytų nuolankumo, pasitenkinimo savo luomu jausmus. Dėl šio spaudimo ir J. Pabrėža negalėjo atvirai kalbėti per pamokslus apie visuomeninių santykių tobulinimą per įstatymų leidybą, tuo labiau raginti sukilti. Vienintelis dalykas, ką jis galėjo ir darė, tai skelbė tiesos žodį savo pamoksluose. Jis atvirai kritikavo dvarininkus, jų blogą elgesį su valstiečiais, pagal įstatymą stojo neapginto valstiečio pusėje, tuo būdu nors ir netiesiogiai leisdamas jam suprasti, kad ta apsišaukusi „valdžia nuo Dievo“ nėra tobula.

Taip buvo ugdomi valstiečio savigarbos, pasitikėjimo savimi jausmai, pasisakoma prieš perdėtą nuolankumą, susitaikymą su likimu. Viename iš pamokslų jis sako: „Kursai pats sau niekam vertis yra, kam kitam gers bus“ / LMAB RS, f. 9–3360, p. 78/.

Būdamas gana praktiškas žmogus, J. Pabrėža matė, kaip kentėjo beraštis valstietis dėl to, kad jam trūko teisinių žinių. Santykiuose su dvarininkais valstiečiai neturėjo juridinių teisių ir buvo visiškai priklausomybėje. Lietuvos Statuto 8 skyriuje 78 artikulu valstiečiams buvo uždrausta bylinėtis su dvarininkais. Tik valstybinių dvarų valstiečiams buvo leidžiama paduoti skundus dėl laikinų dvarų valdytojų arendorių neteisingo elgesio, bet iš to jie mažai ką laimėdavo. Taigi vietoj valstybės teismo jiems buvo prieinamas tik dvaro teismas / Jučas M., 1972, p. 266/. Čia ir J. Pabrėža ne ką galėjo padėti. Valstiečiai kentėjo ne tik nuo dvarininkų, bet ir nuo

šlėktų ir kitokių apsuksesnių vertelgų, kurie juos dažnai apgaudavo sudarinėjant sutartis, pirkimo-pardavimo aktus, negrąžindavo skolų, nes skolinant pinigų nebūdavo atlikti reikalingi formalumai, kurie apsaugotų skolintoją nuo skolos negrąžinimo. Kartais valstiečiai pasirašydavo ant neteisingai sudarytų dokumentų, suklastotų testamentų, nes nemokėjo skaityti. Pasirašydavo dėdami kryželius, tad tokį parašą nesunku buvo suklastoti. Iš 212 parapijiečių, pasirašiusių po Alsėdiškių parapijos aiškinamuoju raštu, 112 padėjo kryželius (dažniausiai tris), 6 perdavė plunksną kitiems, o 94 geriau ar blogiau pasirašė / LVIA, f. 694, ap. 1, b. 722, l. 41/.

Instrukcijoje, rašytoje Žagarės-Gruzdių valdų raktų valdytojams ir vaitams, 1835 m. buvo nurodyta perspėti valstiečius, kad jie su niekuo nesudarinėtų jokių sutarčių be dvaro žinios, niekam neduotų pinigų pagal parašą, nesudarinėtų testamentų. Be abejo, dvarininkui daugiausia rūpėjo savi interesai – kad valstietis nesudarytų kokio jiems nenaudingo susitarimo, o kas susiję su testamentais, toje instrukcijoje taip ir pasakytą: „Testamentas sudarytas be dvarininko žinios neturi galios“ / Instrukcijos [...], 1985, p. 200/.

Savo ruožtu, valstiečiai taip pat nelabai buvo linkę sudarinėti raštiškas sutartis, nes, būdami neraštingi, bijojo, kad jų neapgautų. Pažangesni dvarininkai manė, kad valstiečius reikia išmokyti skaityti ir rašyti jau vien dėl to, kad jie galėtų bent sutartis su žemės savininkais sudaryti, nes sutarčių sudarinėjimas kitiems padedant labai nepatogus / Rozbiór [...], 1851, s. 415/. Be valstiečių neraštingumo ir nepasitikėjimo buvo dar ir kitų techniškių sunkumų sudarant sutartis, surašant testamentus. J. Pabrėža sako: „Pas mus nedaug yra tokių pisorių, kurie visas įstatymų taisykles žinotų ir tokio popieriaus, ant kurio turi būti testamentas surašytas“ / LMAB RS, f. 9–3360, p. 174/. Pasirodo, 1821 m. caras buvo išleidęs įsakymą, nurodantį ant kokio popieriaus kokie dokumentai turi būti rašomi / LVIA, f. 694, b. 272, l. 340–370/. „Ant galo, – rašo toliau tik ką minėtame pamoksle J. Pabrėža, – toli yra Telšiai dėl testamento pripažinimo žmonėms, paskendusiams didžiausiuose varguose“ / LMAB RS, f. 9–3360, p. 174/.

Gal buvo ir tokių, kurie iš viso nežinojo, kas tai yra kontraktas, kokia iš jo nauda, nes J. Pabrėža kalba apie tai labai detalai, aiškindamas valstiečiams, kas tai yra sulygimas arba kontraktas, sakydamas: „Tada sulygimas randasi, kai kas apsiima ką dėl kito daryti, o tas, dėl kurio apsiima tai daryti, prižada iš savo pusės atsilyginti jam pagal sulygimą“ / LMAB RS, f. 9–3360, p. 178/. Jis perspėja, kad negalima imti palūkanų, didesnių už nustatytas. Aiškina, kas tai yra užstatas ir ką su juo reikia daryti, jei skolininkas negrąžina skolos, kokios apgavystės vyksta kartais pirkimo-pardavimo metu (netikslus svoris, nuslėpti prekių trūkumai), kas tai yra monopolija (kai parduodantys susitaria nenuleisti pigiau už savo sutartą kainą arba perkantieji susitaria nemokėti brangiau), kas tai yra arenda ir „kokia čia gali būti apgavystė“ („kai ponas leidžia į kokį gyvenimą žmogų ant dalies, o po to ir dalį ima, ir prie lažo nuomininką (rendorių) spaudžia“) / LMAB RS, f. 9–3360, b. 178/.

Liepia nelaužyti testamentų, netgi pasakytų žodžiu ir neužrašytų raštu, nes, anot jo, prigimtinė teisė vyresnė už visas kitas žmonių teises [...]. Todėl, kas nepildo paskutinės mirusiojo valios, pagal prigimtinę teisę, yra apgavikas. O ką besakyti apie tuos, kurie nori net parašytus testamentus perrašyti arba pakeisti / LMAB RS, f. 9–3360, p. 174/. Perspėja valstiečius, kad yra tokių raštininkų,

(Nukelta į 32 p.)

(Atkelta iš 31 p.)

kurie surašo neteisingus testamentus, kartais savo naudai, arba darydami spaudimą savo valią išreiškiančiam žmogui. Kiti testamentus ir kontraktus perrašo iš naujo, pakeisdami pavardę, vardą, datą ir kt. Liepia testamentus, pirkimo-pardavimo aktus labai saugoti, nes kartais jie pavagiami, paslepiami, o juos praradus, tiesos nebeįmanoma įrodyti. Sako, kad yra ir tokių žmonių, kurie ne tik dokumentus (testamentus, pirkimo-pardavimo aktus, kontraktus) klastoja, bet ir daro netikrus pinigus, antspaudus, neteisingai liudija, kad už tokius nusikaltimus žmonės baudžiami laisvės atėmimu ir turi atlyginti už padarytą žalą. Smerkia tuos ponus, bajorus, piliečius, kurie nesiskaito su aukštesne valdžia, nemoka mokesčių, blogai elgiasi su kitais piliečiais / MAB RS, f. 9–3360, p. 185/.

Yra išlikę net du J. Pabrėžos pamokslai, skirti penktajam Dievo įsakymui „Nežudyk“, užrašyti 1819 ir 1826 m., kuriuose taip pat aptinkame teisinių žinių. 1819 m. sakytame pamoksle teigiama, kad užmušti kitą be teismo sprendimo yra didelis nusikaltimas, kuris visada pagal įstatymą baudžiamas arba „galva prieš galvą“, arba įkalinimu iki gyvos galvos / VUB RS, f. 1. D. 57, p. 490/, o bausti nusikaltėlius, netgi mirties bausme, pagal teismo sprendimą galima ir reikia, todėl teisėjai ir budeliai, kurie bausmę vykdo, nedaro nuodėmės / LMAB RS, f. 9–3360, p. 236/.

Jis piktinasi, kad daug yra tokių, kurie savęs žudikais nelaiko, – tai tie, kurie savo poelgiais priveda kitą prie mirties, gydytojai, kurie, nerūpestingai gydydami, priveda žmogų prie mirties, teisėjai, kurie neteisingai nuteisia žmogų mirtimi, o tai pat ir tokia vyriausybė, kuri nesirūpina nusikaltėlių išaiškinimu ir nubaudimu. Tam pamoksle J. Pabrėža dar nepateisina net netyčia padaromų sunkių nusikaltimų, kai atimama žmogaus gyvybė, pavyzdžiui, kai žmogus užmuša kitą, pats gindamasis arba gindamas savo turtą. Netgi tas, kuris „nuo savo Tėviškės gindamas šalin neprietelius šaudo ir žmones užmuša“, daro didelę nuodėmę / VUB RS, f. 1, d. 57, l. 491/. Tuo tarpu 1826 m. sakytame pamoksle J. Pabrėža jau laikosi kitos nuomonės. Jis rašo: „kareiviai, kurie ant tikro ir teisingo karo užmuša kitus [...] ir neturi noro iš jų užmušimo praturtėti..., bet tik kariauja už teisybę ir dėl ramybės“, nuodėmės nedaro / LMAB RS, f. 9–3360, p. 131/. Toliau šiame pamoksle jis jau supažindina su įstatymais, kuriais numatyta žmogaus teisę ginti savo gyvybę, kai užpuola plėšikai ir lengvinančiomis sąlygomis netyčinių nužudymų atveju. Tokie įstatymai buvo ir Lietuvos Statute ir J. Pabrėža, matyt, susipažinęs su jais, sako žmonėms, kad tokiais atvejais, užmušdami kitą, žmonės lieka laisvi nuo nuodėmės. Tačiau jis vis dėlto nepateisina tų, kurie užmuša kitą, gindami savo turtą, t. y. kai pasikėsinama tai į kokį dvarelį, tai į žemę ar pievą, ar mišką. Sako, kad yra kitokie būdai turtui apsaugoti. Čia jis vėl aiškiai atsistoja valstiečio pusėje ir išreiškia viešą nepritarimą įstatymui, pagal kurį šeimininkas, tokių antpuolių metu užmušęs ar sužalojęs valstietį, buvo ir juridškai atleidžiamas nuo bausmės ir nuo žalos už sveikatos praradimą atlyginimo / Lappo J., 1938, t. 2, p. 404–407./

Jis supažindino žmones su įstatymu, kad žudikas turi atlyginti žalą, kurią nužudytojo šeima patyrė / Lappo J., 1938, t. 2, p. 446–448/. Jei užmuštasis savo darbu juos išlaikė, dabar žudikas turėjo juos išlaikyti, o jei tik sužeidžia, turi apmokėti už gydymą ir atlyginti žalą, kurią jis patyrė sirgdamas. Čia vėl reikėtų prisiminti, kad nukentėję valstiečiai praktiškai galėjo pasinaudoti šiuo įstatymu tik

tuo atveju, kai nusikaltėlis buvo to paties luomo. Išreikalauti žalos atlyginimo iš bajoro praktiškai buvo neįmanoma.

Tuo metu buvo labai didelis jaunų žmonių mirtingumas ir daug vaikų likdavo našlaičiais. Įvairūs globėjai apsiimdavo globoti našlaičius ir „beglobodami“ pasisavindavo ir iššvaistydavo našlaičiams priklausiusį turtą. J. Pabrėža negalėjo žiūrėti abejingai į tokią našlaičių dalį, tuo labiau, kad III Lietuvos Statute buvo įstatymas, numatantis bausti tokius globėjus / Lappo J., 1938, t. 2, p. 306–314/. Viename iš savo pamokslų jis ragino nuskriaustuosius panašiais atvejais kreiptis į teismą, kuris apgintų jų teises / VUB RS, f. 1, d. 57, p. 526/.

M. Gadono duomenimis, 1831–1834 m. Telšių paviete, kur pagal 1834 metų surašymą gyveno 122 916 žmonių, už nužudymą arba dalyvavimą jame nuteista 220 žmonių, už vagystes – 1 039, dokumentų falsifikavimą – 20 žmonių. Gadonas pažymi, kad beveik visi šie nuteistieji iš valstiečių, žydų, maža dalis iš šlėktų / Gadon W., 1846, s. 124. Tiesa, Lietuvos Statutas ir bajorams numatė mirties bausmę už valstiečio nužudymą. Praktiškai tai galėjo atsitikti tik bajorui užmušus kito bajoro valstietį. Tačiau gyvenime kaimynai bajorai dėl valstiečio mirties niekada nesibylinėjo. O valstiečiai duoti bajoro į teismą neturėjo teisės / Šapoka A., 1941, p. 3/.

J. Pabrėža jautriai išgyveno valstiečių beteisiškumą. Viename iš pamokslų kalbėjo, kad „teismuose viskas ne pagal teisybę, o pagal pakištą mašną daros...“ Kitame jis kartu su teismais dar pamini ir kanceliarijas, kur valstietis, kad ir teisus būdamas, niekaip nerasdavo teisybės, o turėdavo kaskart daugiau išlaidų „dėl jų makliavimo“. O dvaruose tik tas malonę turi..., kurs to tiktai žiūri, kad ponams patikti“ / VUB RS, f. 1, d. 57, p. 601/. Mutininkai ėmė kyšius. Nesilaikydami įstatymų, jie, anot J. Pabrėžos, vienus per daug nulupdavo, o kitiems už kyšius visai nusileisdavo. Kontrabanda buvo gana paplitusi.

J. Pabrėža jaudino ir tai, kad daug apgavyščių, veidmainysčių ir žodžio netesėjimo buvo tarp kaimynų, netgi tarp giminių. Kvietė žmones būti ne tik teisingiems, bet ir atsargiems, saugotis apgavyščių, stengėsi suteikti jiems bent elementarių juridinių žinių. Prie visuomeninių problemų priskirtinas ir J. Pabrėžos požiūris į kitų tikėjimų arba netikinčių žmones. Tai buvo aktuali problema, nes tuo metu net mažuose Lietuvos miesteliuose gyveno daug žydų, o Žemaitijoje nemaža dalis žmonių buvo liuteronų tikėjimo. Štai tokią kai kurių Žemaitijos miestelių statistiką pateikia S. Čerskis: apie 1830 m. Kretingoje gyveno 4 197 katalikai, 378 liuteronai ir 1 660 žydų, Palangoje – 1 955 katalikai, 508 liuteronai ir 310 žydų, Skuode – 9 551 katalikai, 350 liuteronų ir 2 000 žydų / Szerski S., 1830, p. 25–29/.

Visų pirma J. Pabrėža išaiškina žmonėms, kas tai yra ateizmas (kai galvojama, kad Dievo iš viso nėra), natūralizmas (kai tikima tik į tai, ką protu galima suprasti), liberalizmas (kai tikima ir taip gyvenama, kaip patiems žmonėms patinka ir nelaukiama nuodėmė, tai, ką bažnyčia laiko nuodėme), pagonybė (kai garbinama „tai Saulė, tai žmogus koks, tai jautis, ar medis koks“). Sakoma, kad būna ir eretikų, t. y. atsimetusių nuo religijos / LMAB RS, f. 9–3360, p. 33/. J. Pabrėža kviečia žmones toleruoti kitų tikėjimų ir netikinčių žmones, nes kiekvienas žmogus yra mūsų artimas. Kartais jam tekdavo išgirsti žmones su pasididžiavimu sakant, kad jie nusikraudę katalikybės neišpažįstantį žmogų. Kai kurie manė, kad net užmušti tokį žmogų nėra nuodėmė. J. Pabrėža taip manančius bara, moko juos būti tolerantiškais. Ugdyti toleranciją kitų tikėjimų žmonėms ir vyskupai ragino kunigus. 1813 m. rašte Šeduvos dekanui vysku-

pas J. Giedraitis susirūpinęs rašo, kad iš Šiaulių maršalkos Gado-
no jis sužinojęs apie „naują ir neįtikėtiną dalyką“, neva krikščioniš-
koji prastuomenė nusistačiusi prieš žydus ir ketinanti su jais susi-
doroti. Jis esąs įsitikinęs, kad dėl viso to kalti dykinėjantys gandy
nešėjai ir prašo kunigiją užkirsti tam kelią iš pat pradžių, dėti visas
pastangas, kad būtų išlaikyta tolerancija kitaip manantiems, kuri
nuo seno būdinga lietuviams / LNB RS, f. 90–438, l. 66/.

Į klausimą, kokius žmones reikia daugiau, o kokius galima ma-
žiau mylėti, J. Pabrėža atsako taip: „Paskutinėje vietoje yra nevie-
ronys (žydai, turkai), po to krikščionys, bet nekatalikai [...] dar
aukščiau kiekvienas katalikas“ / VUB RS, f. 1, d. 57, p. 292/. Taigi
katalikybę jis laiko teisingiausia religija. Ar galime mes iš J. Pabrė-
žos reikalauti kitokio požiūrio į šiuos dalykus, tuo metu, kai tokia
dar buvo ir oficiali Bažnyčios doktrina, apibrėžianti santykius su
kitų tikėjimų ir netikinčiais žmonėmis, išsakyta J. Pabrėžos gyve-
namojo laikotarpio popiežių Pijaus VII 1821 m., Leono XII 1825 m.,
Pijaus VIII 1829 m. ir Pijaus IX 1846 m. konstitucijose / Godlew-
ski J., f. 1985, p. 178/?

MEDICINOS IR PEDAGOGIKOS ŽINIOS

Medicina tai buvo sritis, kurioje J. Pabrėža jautėsi galintis padėti
žmonėms daugiausiai. Du metus jis buvo studijavęs Vilniaus univer-
sitetė gamtos mokslus ir mediciną, o po to, dirbdamas kunigu ir
būdamas vienuoliu, visą savo laisvą laiką skyrė savarankiškomis
botanikos ir medicinos studijoms. Jis ne šiaip sau rinko, apibūdino
ir įvardijo Žemaitijos augalus. Jo tikslas buvo gerai pažinti augalų

vaistingąsias savybes, ne tik pačiam jais gydyti žmones, bet išmo-
kyti ir kitus juos pažinti vaistinguosius augalus ir jais gydytis. Vei-
kalo „Botanika arba Taislius Auguminis“ įžangoje J. Pabrėža rašė:
„Oi, kaip tai būtų labai gerai, kad žemaičių ūkininkai pažintų bent
įvaiskesnes augimes, o dar neabejotinai, ale tikrai! Tuokart galėtų
sugadlyviausias prie kokio tai vartojimo dėl savęs rinkti ir ant rei-
kalo kovoti, o vodijančių sergėtis. Tai ta buvo priežastis, jog pradė-
jau geisti žemaitiškame liežuvyje parašyti augminyčią, kurioje ga-
lėtų pramokti pažinti ir daliti augmes, apygardejo savo pašalio au-
gančiausias“ / Pabrėža J., 1900, p. 9/. Tačiau šis veikalas buvo
išleistas tik 1900 m., o jei ir būtų išleistas anksčiau, žemaičių ūki-
ninkai jo nebūtų supratę. J. Pabrėža buvo ne tik įsisavinęs teorines
botanikos žinias, išmokęs praktiškai pažinti augalus, bet buvo su-
kaupęs daug medicinos ir farmakognozijos žinių. Remdamasis Kro-
kuvos akademijos daktaro Simono Syrenijaus veikalu, J. Pabrėža
parengė rankraštį „Kai kurių augalų gydantieji ypatumai, tų augalų
panaudojimo įvairių ligų atvejais būdai, kunigo Jurgio Pabrėžos,
Kartenos altaristos, parinkti iš Simono Syrenijaus, Krokuvos Aka-
demijos daktaro veikalų, 1814 m. Kartenoje“. Šį veikalą, J. Pabrė-
žos nuomone, liaudis turėtų suprasti, nes visus sudėtingus ir kompli-
kuotus S. Syrenijaus veikalų straipsnius jis praleidęs. Šiame ran-
kraštyje lotynų, lenkų ir žemaičių kalbomis pateikiamas vaistingų-
jų augalų sąrašas, po to eina ligų sąrašas (apie 900 susirgimų), čia
pat pateikiamos žinios, kuriuo atveju kokias žoles naudoti, kaip jas
naudojimui paruošti / LNB RS, f. 124–1/. Vis dėlto šis veikalas taip
pat buvo ne liaudžiai. Kaip ir rankraštis lenkų kalba „Spindulėlis“,

(Nukelta į 34 p.)

Iš kairės: Kretingos Viešpaties Apreiškimo Švč. Mergelei Marijai bažnyčios altorius ir skulptūros. D. Mukienės nuotraukos

(Atkelta iš 33 p.)

parengtas 1872 m., remiantis medicinos daktaro Stefano Blankordo medicinos veikalais / LNB RS, f. 124–4/. Šiuose rankraščiuose J. Pabrėža sukaupė informaciją greičiau pats sau, kad jis galėtų tobulėti kaip liaudies gydytojas. Tačiau, be šių didelės apimties komplikacinių veikalų, J. Pabrėža buvo parengęs ir mažesnės apimties rankraščių lietuvių kalba, kurie būtų buvę labai naudingi ir suprantami skaityti mokantiems valstiečiams – „Apie kraujažolę“, „Apie slogas plaučių“, „Apie slogas nosies“, „Apie kosulį“, „Apie dusulį ir slogas smaugiančias“, „Spasobs, kaip reikia apsieiti su ligoniais, kur nėra daktarų. Kaip sarginti ligonius, kuo gydyti, kokius aniams duoti valgius ir gėrimus laike ligos ir jiems sveikstant“. Šių veikalėlių rankraščiai yra dingę, bet prieš karą juos dar matė ir užregistravo P. Janušis ir A. Salys. Kaip skaudu turėjo būti J. Pabrėžai, surinkusiam tiek informacijos medicinos klausimais, matyti ją gulincią rankraščiuose, neprieinamą tiems, kuriems jos taip labai reikėjo. Vieno savo darbelio „Namų vaistinėlė“ įžangoje J. Pabrėža buvo parašęs „Skiriu savo darbą naudai ir gelbėti sveikatai tų, kurie neturi arti vaistinės bei galimybės pasitarti su gydytojais ir ne tik gyvendami skursti, bet ir per anksti mirti turi“ / LNB RS, f. 124–6, p. 186/. Nepasiekęs šio tikslo per raštus, stengėsi nors per pamokslus suteikti žmonėms elementarių medicinos žinių.

J. Pabrėžos žodžiai, kad Žemaitijos valstiečiai „per anksti mirti turi“ buvo ne tušti. Apie tai rašė ir kiti amžininkai, apie tai liudija ir statistiniai duomenys. Štai S. Čerskis rašo, kad čia negirdėti apie ilgaamžius. Vyraujančios ligos – reumatizmas, o liaudyje – išbėrimai ant kūno. Žiemą daug žmonių numirdavo nuo plaučių uždegimo / Czerski S., 1830, p. 21/. Mokyklų vizitatorių ataskaitose nurodoma, kad mokiniai dažnai serga niežais / Lukšienė M., 1970, p. 417–418/. M. Gadonas teigia, kad dažniausios peršalimo ligos – drugiari, karštinės, gerklės, plaučių uždegimai, krupas, taip pat tymai, skarlatina, išbėrimai. M. Gadono duomenimis, gimstamumas (jis pateikia tik krikščionių gimstamumą) J. Pabrėžos pamokslavimo laikotarpiu Telšių paviete buvo nemažas – 49,3 gimę 1 000 gyventojų / Gadon M., 1846, p. 75/ (1950–1960 m. Lietuvoje buvo 23 gimusieji 1 000 gyventojų). Tačiau mirtingumas anuomet buvo labai didelis – 42,5 mirusieji 1 000 gyventojų. (1925 m. buvo 16,9, 1950–1960 m. – 8–12 mirusiųjų 1 000 gyventojų). Palyginimui pateikiame 1820–1830 m. gyventojų mirtingumo duomenis Vakarų Europoje. Prancūzijoje mirtingumas buvo 25–30 žmonių 1 000 gyventojų, Švedijoje, Anglijoje, Belgijoje, Vokietijoje 20–25 mirusieji 1 000. Be to, Vakarų Europos, tiek Rusijos mokslininkai, tyrę žmonių mirtingumą, įrodė, kad žemuosiuose visuomenės sluoksniuose jis buvo didesnis už vidurkį. Ypač daug mirdavo vaikų. Kadangi mirtingumo statistikos pagal amžiaus grupes XIX a. I p. nepavyko surasti, pateiksime keletą skaičių iš XIX a. II p. 1888 m. bendras mirtingumas Kauno gubernijoje jau buvo sumažėjęs – iki 24 mirusiųjų 1 000 gyventojų (Europinėje Rusijos dalyje šis rodiklis buvo 26, Šveicarijoje ir Prancūzijoje – 16,1, Anglijoje – 14,1). Iš bendro mirusių skaičiaus 1888 m. Kauno gubernijoje iki vienerių metų amžiaus mirė 23,7 proc., 1–5 metų amžiaus – 20,6 proc. Be abejo, XIX a. I p. padėtis buvo dar blogesnė. Rusijos gubernijoje šie rodikliai dar didesni. Ši liūdna statistika liudija apie sunkias socialines-ekonominės gyvenimo sąlygas, žemą kultūros, sveikatos apsaugos lygį. Tai patvirtina ir faktas, kad miestuose (pavyzdžiui, Telšiuose, Šiauliuose), mirtingumas buvo mažesnis negu kaimuose, galbūt todėl,

kad miestiečiams buvo labiau prieinama gydytojo pagalba. 1888 m. Kauno gubernijoje vienas gydytojas ir 2,2 felčerio teko 11 000 gyventojų, o J. Pabrėžos pamokslavimo laikotarpiu gydytojus galima ant pirštų suskaičiuoti. Tuo metu Klaipėdoje praktikavo 2–3 gydytojai ir dar po vieną Šiauliuose, Skuode, Telšiuose. Vaistinių Žemaitijoje buvo 10 (Klaipėdoje, Šiauliuose, Telšiuose, Raseiniuose, Joniškėje, Šilutėje). Chirurginę pagalbą tuo metu teikdavo barzdaskučiai, kurių XVIII a. pab. Klaipėdoje nurodoma buvus 6 / Bagdonavičius, 1990, p. 111/. P. Višinskis nurodo, kad net XIX a. pab. dar buvo populiarios bobutės ir „žiniuonys“, gydantys nuo visų ligų, nors pripažįsta, kad jų skaičius, didėjant daktarų skaičiui, mažėjo. Jei apie žmonių sveikatos būklę tuometinėje Žemaitijoje šiek tiek galima spręsti iš M. Gadono pateiktų žmonių mirtingumo rodiklių, tai duomenų apie valstiečių higienos būklę XIX a. I p. beveik nėra. Atskirų žmonių užfiksuoti įspūdžiai priešaringi. Pavyzdžiui, S. Čerskis rašo, kad „dėvi kaimietis švariai“, o vienas iš mokyklų vizitatorių, kaip būdingą žemaičių valstiečių mokinių bruožą nurodo nešvarą / Czerski S., 1830, p. 19; Lukšienė M., 1970, p. 416/.

1861 m. Afanasjevas rašė, kad neturtingų valstiečių trobos dūminės, nešvarios, vargingos, dažnai jose laikomi ir gyvuliai. Apsišviečiama balana. Langaiai siauri. Tik turtingesnių valstiečių, ypač Telšių paviete ir prie Prūsijos sienos, namai daug geresni. Bet tokių Kauno gubernijoje nedaug.

Suomijos medicinos istorikai pažymi, kad XIX a. vid. universiteto profesoriai dėjo dideles pastangas, kovodami su valstiečių tamsumu, prietaringumu ir nešvara. Ir ten valstiečiai daug mieliau kreipdavosi į šarlataną, negu į gydytoją / Bonsdroff B., 1975, p. 13, 14/. Lietuvoje profesorų žodžiai dar negalėjo pasiekti valstiečių, nes, kaip jau minėjome, dauguma jų nemokėjo skaityti, o jei kas ir buvo pramokęs, tiems nebuvo lietuviškos švietėjiškos spaudos. Panašų vaizdą piešia P. Grosas, rašydamas apie Prancūzijos kaimą, tik ne XIX, o XVIII amžiaus. Jis rašo apie kunigų indėlį siekiant progreso – jie patardavo valstiečiams, kaip ūkininkauti, stengėsi gydyti sergančius, nes medicinos pagalba buvo neprieinama. Kunigai, negalėdami pakeisti sunkios valstiečių vergijos, bent jau nekėsdavo teisės pažeidėjų / Piere de la Gorce., 1922, p. 20–25/. Panašaus pobūdžio buvo ir J. Pabrėžos nuostatos ir veikla.

J. Pabrėžos pamoksluose, skirtuose gyventojų švietimui medicinos klausimais, daugiausia dėmesio skiriamai higienai ir ligų profilaktikai bei gydytojo prestižui kelti. Ypač jam rūpi lytinio gyvenimo higiena, ne tik fizine, bet ir moraline prasme. Apie tai, kaip jam, vienuoliui, sunku ryžtis apie tai atvirai kalbėti, liudija šie žodžiai: „Išpuol, reik man sakyti. Bet ai, Dievulėliau, kaip čia sakyti apie tą špėtnybę nečistą! Bėda!.. Na kaip čia sakyti taip gražime susirinkime jaunuomenės? – Bėda man! Ale didesnė bėda laukia manęs, jei kas ant sudnos dienos šauksis prie Dievo, jog per nesakymą kunigų prapuolė iš nežinojimo. Tai to bijodams atsivažiojau“ / VUB RS, f. 1, b. 57, p. 541/. Pirmiausia jis nori apsaugoti jaunuomenę nuo ištvirkavimo. Nori, kad pirmoji naktis po vestuvių jiems iš tikrųjų būtų pirmoji. O tuo metu Lietuvoje jau plito vadinamosios „laisvos meilės“ idėjos. Pasak J. Pabrėžos, „ne tik tarp ponų, bet kartais ir tarp prasiškių“. Štai viename skunde Varnių dvasinei konsistorijai folvarko (palivarko) ekonomas A. Bytautas praneša apie savo poną, kuris garsėja ištvirkavimu su baudžiauninkėmis bei Telšių miestietėmis, yra sugyvenęs ne vieną nesantuokinį vaiką / LVA, f. 1671, ap. 4, b. 13, l. 1487/. P. Rusecko surinktuose atsiminimuose iš baudžiatvarkos taip pat kalbama apie ponų ištvirka-

vimus / Ruseckas P., 1936, p. 89/. Be abejo, kad valstietės mergaitės dažnai galėjo būti įtrauktos į tokį gyvenimą naudojant prievartą, nes jos buvo bejėgės prieš ponų savivalę. M. Gadono duomenimis, Telšių paviete kasmet gimdavo apie 400 nesantuokinių vaikų / Gadon M., 1846, p. 124/. (Vidutinis gimimų skaičius buvo apie 5 800 per metus.) Prancūzų-rusų karas atnešė į Lietuvą ir venerines ligas / Trumpa V., 1989, p. 161/. Apie jas J. Pabrėža pamoksluose kalba daug ir labai detalai. Jis apsaugo venerinių ligų, ypač sifilio, simptomus / LMAB RS, f. 9–3360, p. 146–156/. Skliausteliuose nurodoma, kad ši informacija paimta iš medicinos veikalų: Peržyno „Valstiečių gydytojas“, Štarkės „Praktiškoji sisteminė medicina“, „Traktatas apie dvarų ligą“. Pradėta nuo neiškių ir klaidinančių ligos stadijos simptomų (įvairiose kūno vietose pasireiškiančių skausmų) ir baigia baisiais paskutinės stadijos simptomais („Pradeda ant galo pats pusti, gumbais mėtytis, į skaudulius pavirsti ir iš kūno lįsti laukan“) / LMAB RS, f. 9–3360, p. 146/. Norėjo, kad valstiečiai suprastų, kokia tai baisi liga ir saugotųsi jos, kaip maro. Štai, paklausykime, kaip J. Pabrėža kalba apie ištvirkavimo žalą, netgi tuo atveju, jei pasiseka neįpulti į šias baisias ligas. Viename iš jo pamokslų rašoma: „Tokios moterys netenka veido grakštumo, sulįsta ant kūno, veido spalva randas pilkai blyški [...] akys nebešviečia“ / LMAB RS, f. 9–3360, p. 152/. Jis baiminasi taip pat, kad tarp jaunuomenės neplisėtų onanizmas, homoseksualizmas ir kt. lytiniai nukrypimai, paaiškina, kas tai yra, kuo jie kenkia žmogui, kaip to išvengti / VUB RS, f. 1, b. 57, p. 545/. Visur pabrėžiama apie minėtų nuopolių žalą ne tik žmogaus kūnui, bet ir jo sielai, dvasiniam pasauliui. Ir labai konkrečiai mokoma, kaip to išvengti. Jis liepia motinoms neleisti, kad vaikai žaistų su lytiniais organais, nelakstytų netinkamai aprenkti, neguldėtų į vieną lovą berniukų ir mergaičių, neguldėtų vaikų į vieną lovą su savimi, neleistų prie vaikų ištvirkusių tarnaičių / LMAB RS, f. 9–3360, p. 122–128/. Apie tai gydytojai higienistai ir dabar dar rašo populiarioje medicinos literatūroje. O kokia svarbi ši informacija turėjo būti tada, kai šios literatūros nebuvo, kokia reikalinga paprastai valstietei, turinčiai pulką vaikų ir dažnai neįtariančiai, kokias pasekmes gali turėti šiu, atrodo, paprastų tiesų nepaisymas. J. Pabrėža tuo neapsiribojo. Jis kalbėjo ir apie tai, apie ką šiais laikais jau beveik nebekalbama ir neberašoma. Apie tai, kad vestuvių ar kitokių iškilmingų susiejimų metu reikia nesudaryti jaunuoliams ir merginoms sąlygų, kurios žadintų aistras (neguldėti jų viename kambaryje, neleisti jiems trintis pakampiais, draugauti su ištvirkusiais). Liepia išmokyti mergaites kuklumo.

Sutuoktinių intymaus gyvenimo J. Pabrėža nelaiko nuodėme. Pamoksle „Apie stoną moterystės“ jis rašo: „Tad vedusiems priguli prie praplatinimo žmonių giminės“, o kas nepriguli, tas yra negalima“ / VUB RS, f. 1, b. 57, p. 236/. Kai jo klausia, ar būtinai sutuoktiniai turi gulėti viename patale, atsako: „Jei abi pusės iš geros valios sutinka negulėti kupetoj, galima, bet jei to leidimo nėra, ir nėra slūšnių pričinų, vedusi pora, negulėdama kupetoj, visados griešina“. Daug kalba apie intymaus gyvenimo higieną, ypač būtinumą saugotis intymųjų santykių artėjant gimdymui, nes nuo to dažni priešlaikiniai gimdymai ir neišnešioti, silpni kūdikiai, taip pat persileidimai. Štai kokia subtilia forma jis aiškina vyrams šiuos dalykus: „Klausiu jūsų, vedusieji, ką galvotumiet apie tokį gaspadorių, kuris dirvą išpurenęs, javus pasėjęs, jiems išdygus ir sužaliavus pradėtų jį arti ir akėti. Ar gali toks pusgalvis gero vaisiaus sulaukti? O jei dar tas gaspadorius prieš pat pjūtį pradėtų dirvą arti,

ar nesakytumėt, kad tai pašėlęs žmogus... Tokiais tai padūkėliais yra vedę, kurie... negali užsilaikyti tam tikru laiku“ / VUB RS, f. 1, b. 57, p. 239/. Vyrams prisako nemušti nėščią moterų, neleisti joms sunkiai dirbti.

Domėtis medicinos klausimais labai skatino prancūzų gydytojas, vėliau tapęs vienuoliu O. J. C. Debreine (1786–1876). Jis rašė, kad kunigas ir gydytojas pasitinka žmogų jam ateinant į pasaulį ir palydi išeinant, todėl jie abu vienodai atsakingi už žmogaus gyvenimą. Jo nuomone, civilizuoetuose kraštuose, kur yra pakankamai gydytojų, kunigas neturėtų kištis ir trukdyti jiems dirbti, tačiau ten, kur gydytojų nėra, kunigų pareiga šviesti žmones medicinos klausimais ir net aprūpinti paprasčiausiais medikamentais / Debreine P. J. C., 1855, p. 11, 22/. Turėdamas galvoje lytinio gyvenimo klausimus, P. J. C. Debreine rašė, kad kunigui neužtenka pačiam būti doram, bet jis privalo daryti įtaką ir būti moralinės, intelektualinės ir visuomeninės pažangos skleidėju. Bet siekiant tokių tikslų, kunigams būtinos žinios. Ir štai P. J. C. Debreine pasiryžta susieti moralinės teologijos mokslą su medicina ir fiziologija, nes pasak jo, nepažįstant kūno, neįmanoma pažinti ir sielos. Šioms problemoms pašvęstas ir P. J. C. Debreine veikalas „Apie moralinę teologiją ir jos ryšį su medicina ir fiziologija“. Knygoje yra atskiri išsamūs skyriai apie lytinį gyvenimą ir nukrypimus, nėštumą, vaisiaus vystymąsi. Šis P. J. C. Debreine veikalas susilaukė kelių leidimų (II-asis išėjo 1843 m.). 1870 m. Varšuvoje buvo išleistas šios knygos vertimas, atliktas teologijos profesorius V. Magnusio. Taigi J. Pabrėžos gyvenamuoju laikotarpiu P. J. C. Debreine idėjos jau turėjo būti žinomos Lietuvoje, tačiau vargu ar J. Pabrėža buvo su jomis susipažinęs, nes minėtas vertimas išėjo po J. Pabrėžos mirties, o prancūzų kalbos jis nemokėjo. Šiek tiek tokios informacijos minėtai klausimais būdavo pateikiami moralinės teologijos kursuose, tačiau nepakankamai ir bendrais bruožais. Apie tai rašė anoniminis autorius, kuris, pusamžiu praėjus po J. Pabrėžos mirties, išleido knygą „Ganytojiška medicina arba higienos, fiziologijos ir patologijos žinios, reikalingos kunigams“. Knyga buvo parašyta lenkiškai, o skyriai apie lytinį gyvenimą – lotyniškai. Pratarė autorius rašo norėjęs padėti kunigams, kurie priversti dėl tokios informacijos kreiptis į gydytojus arba studijuoti medicinos veikalus. / Medycyna pasterska [...], 1900, p. 2–3/.

Svarbiausiu J. Pabrėžos informacijos šaltiniu, atrodo, buvo medicinos veikalai. Kaip jau minėjome, pamoksluose jis cituoja L. Pežyno knygą „Valstiečių gydytojas“, kuri buvo išleista 1793 m. su 27 puslapių priedu, skirtu „meilės ligoms“. Vienuolyno bibliotekoje buvo tik trys medicinos knygos: Varšuvoje pijorų rūpėsčiu išleistas P. Tyssoto vertimas iš prancūzų kalbos „Patarimai liaudžiai apie sveikatą“, knyga apie žolių naudojimą medicinoje, kurios autorius ir leidimo metai nenurodyti ir S. Blankardo, kuris gyveno ir rašė XVII a., kažkoks tiksliau neapibūdintas veikalas lotynų kalba. / LVIA, f., 669, ap. 2, b. 234, l. 72–73/. Vieną iš šio autoriaus veikalų J. Pabrėža buvo susikonspektavęs – tai yra tarsi medicinos enciklopedija, kur trumpai apibūdinamos įvairios ligos. Veikalą jis konspektavo kartu jį versdamas į lenkų kalbą, lotyniškai paliko tik tas vietas, kurios susijusios su lytinio gyvenimo klausimais / LNB RS, f. 124-21/. Be to, J. Pabrėža turėjo savo asmeninę biblioteką, kurioje buvo pakankamai medicininės literatūros.

Svarbios informacijos, susijusios su palikuonių sveikata, patei-

(Nukelta į 36 p.)

(Atkelta iš 35 p.)

kiami kalbant apie priežastis, dėl kurių galima nutraukti santuoką. Tarp jų akcentuojamos psichinės ligos ir kraujo ryšiai. J. Pabrėža primena, kad negalima tuoktis giminėms iki penktos kartos ir rūpestingai išaiškina, kad eina „gentystės kartos“ iki ketvirtosios kartos. Jei žmogus nebegali gentystės atsekti, liepia pasiklausti kunigo, o jei vedama nežinant, tada patariama skirtis / VUB RS, f. 1, d. 57, p. 245–256/. Jis sako, kad vesti leidžiama vyrams nuo 14, moterims – nuo 12 metų amžiaus. Šie dalykai buvo pateikiami moralinės teologijos kursuose ir knygoje / Gousset, 1858, p. 256–269/, kurių vienuolyno bibliotekoje buvo gana daug.

J. Pabrėža pateikia daug psichologinės informacijos. Jis moko, kaip reikia siekti darnių santykių šeimoje, svarbiausiais vedusiųjų pareigomis laiko nuoširdžią ir neveidmainingą meilę, rūpinimąsi vienas kitu, ištikimybę. Liepia vengti nepagrįstų priekaištų, pavyduliavimo. Nors jam „vyras yra vyresnis ant pačios, nes Dievas yra pasakęs „būsi po valdžia vyro ir ans tavim rėdys“, tačiau išmintingasis J. Pabrėža perspėja, kad vyrai neturi jokių būdu ta valdžia piknaudžiauti / VUB RS, f. 1, b. 57, l. 225–233/. Moterims pataria stengtis apsieiti be vaidų, vyrus, reikalui esant, paveikti geruoju. Perspėja lengvai nepriimti už tiesą įvairių apkalbų, dėl kurių dažnai susipyksta poros. Gimdytojams draudžia versti vaikus vesti dėl materialinių ar kokių kitų išskaičiavimų. Jų pareiga patarti vaikui, o sprendimą palikti jų pačių valiai.

Pamoksle „Apie malonę artimo“, sakytame 1813–1814 m. Siantuose, išskiria skyrelį „Apie nemokančių mokymą“ / VUB RS, f. 1, d. 57, l. 295–296/. Jame rašoma, kad gimdytojai privalo mokyti savo vaikus, gospadoriai – savo šeimyną, kunigai – savo parapijiečius. Į klausimą, ką daryti jei gimdytojai ir gospadoriai neleidžia mokyti savo vaikų ir šeimynos, J. Pabrėža griežtai atsako: „Dar to betrukty, kad patys nemokydami dar ir kitiems neleisty!“ Pasak jo, nežinojimas yra įvairiausių paklydimų šaltinis. Jis sako, kad vaikus reikia išmokyti ne tik tikėjimo tiesų, bet ir kokio nors amato, kad jie turėtų, kaip užsidirbti duoną. Raginimų vaikus leisti į mokyklą J. Pabrėžos pamoksluose neteko aptikti. Gal turtingesniešiams tai buvo savaime suprantamas, o vargšams neprieinamas dalykas? Neklausančius liepia bausti, bet su saiku. Vienam iš tėvų baudžiant, kitas neturi užstoti. Daugelyje vietų kalba apie tai, kad bausmės nebūtų per žiaurios, mini atvejus, kad bausdami tėvai net sužaloja vaikus. Moko žmones etikos – nesikeikti, nerodyti viens kitam špygų, užpakalio, nespjaudyti kits kitam į akis / MAB RS, f. 9–3360, p. 45/.

Didelė to meto nelaimė, dėl kurios kentėjo visų pirma šeima, buvo alkoholizmas. Jis plito tarp valstiečių dėl be galo sunkaus fizinio darbo, kurio darbo rezultatais valstietis negalėjo džiaugtis, nes kuo daugiau užsidirbdavo, tuo daugiau buvo iš jo atimama, dėl neviltingos, kuri apimdavo suvokus savo beteisiškumą, dėl perspektyvos nebuvimo... Svaigalai valstiečiui buvo brukte brukami, nes prekyba svaigalais buvo pelninga dvarui, smuklių savininkams. M. Gadonas rašo, kad gausiai buvo gerinama per vestuves, įvairias šventes, kurios trukdavo kelias ir daugiau dienų, taip pat ir per šermenis / Gadon M., 1846, p. 117–118.

Alkoholizmo temai skirti du J. Pabrėžos pamokslai, užrašyti 1817 ir 1826 m. / VUB RS, f. 1, b. 57, p. 505–520/; LMAB RS, f. 9–3360, p. 391–406/. Pamokslas, sakyto 1826 m., įžangoje rašoma, kad „atsiradus girtybę piniavojančių, bažnyčios dvasiška vyresny-

bė įpareigoja sakyti tą pamokslą“. J. Pabrėža teisingai suprato, kad alkoholizmas yra liga – „dušios liga“, kaip jis rašo, „ir retas yra toks, kurs prie girtybės prijunkęs, bepasiprovią“. Tuo metu ne visi tai suprato. Pavyzdžiui, Lietuvos provincijos pranciškonas M. Gaidzinskis pamoksle apie girtybę sako, kad tai velnio išmislas dušiai pagauti. Stebisi, kad švietimo amžiuje žmonės nesigėdija girtavimo, tačiau šios nelaimės šaknų nenurodo / Kazania przygodne [...] 1784, p. 183–198/. Tuo tarpu J. Pabrėžai čia labai praverčia jo sukauptos medicinos žinios. Savo pamoksluose jis apsakė dėl girtavimo kylančius fizinius negalavimus ir ligas, moralinius ir materialinius nuostolius, kuriuos patiria girtaujančių šeimos, ir pačių girtaujančių dvasinę degradaciją. Kalba apie baisias šio įpročio pasekmes, siekiančias 3–4 kartą, nors remiasi ne paveldimumo mokslu, kuris dar nebuvo išvystytas, o Dievo žodžiais, kad blogų gimdytojų palikuonys kentės iki 3–4 kartos. Vieninteliu išsigelbėjimu laiko neprisipratinimu prie alkoholio – liepia nepratinti prie jo mažų vaikų, nepasiduoti raginimams išgerti, nekreipti dėmesio į patyčias ir nedraugauti su išgeriančiais, turėti saiką, o jei jo neturi, iš viso neimti nė į burną. Smerkia tėvus, globėjus, šeiminkus, kurie rodo blogą pavyzdį jaunuomenei. Smerkia įsigalėjusį įprotį pobūvių metu verstį gerti.

A. Janulaitis teisingai pastebėjo, kad gerti su saiku nebuvo laikoma blogu reiškiniu / Janulaitis A., 1823, p. 12/, nes ir J. Pabrėža sako, kad galima atsargiai, po nedaug naudoti „trunką macną“, kuris gali atgaivinti, kaip vaistai, apsilpusias jėgas.

J. Pabrėžos pamoksluose gausu ir kitokių svarbių patarimų, kaip išsaugoti sveikatą, išvengti nelaimingų atsitikimų. Daugelyje pamokslų jis bara motinas, kurios guldo mažyčius kūdikius su saviimi į vieną lovą. Tai vienas iš pagrindinių kūdikių higienos reikalavimų, o J. Pabrėža tuo buvo itin susirūpinęs dėl to, kad gana dažnai išvargusios moterys kietai užmigdavo ir savo kūnu suspausdavo kūdikius / VUB RS, f. 1, b. 57, p. 493/. Kitur liepia nepalikti vaikų be priežiūros, vyrams – atsargiai elgtis su šautuvais. Yra sakęs ir specialų pamokslą „Apie reikalą storotis užlaikyti sveikatą savo“ / VUB RS, f. 1, b. 57, p. 493/. Jame valstiečiai mokomi laikytis švaros, nors ir kokiame varge begyventų, stengtis, kad oras trobose būtų grynas ir švarus – tam reikia jas vėdinti ir su galvijais vienoje troboje negyventi, neapsileisti parazitais, dėvėti švarius rūbus ir naudoti švarius, nepriskretusius indus; rekomenduoja dažniau prausti ir maudyti, nes tai stiprina sveikatą, rengtis nei per šiltai, nei per šaltai, nedirbti per jėgą, sveikam negulėti viename patale su sergančiu. Pataria kaip maitintis: laikytis saiko, valgyti nelabai skanius valgius ir su saiku, silpnos prigimties žmonėms negerti kavos ir arbatos, nevalgyti aštriai. Svarbiausia sąlyga sveikatą išsaugoti jis laiko sielos ramybę, kurią pasiekti padeda savo pareigų vykdymas, Dievo meilė. Perspėja, kad sveikatai kenkia per didelis jausmingumas, aistros, išgąstis, ilgas liūdesys, ištvirtinimas, girtavimas.

J. Pabrėža sako, kad susirgus būtina rūpintis gydymu. Jo nuomone, susirgę žmonės daug kur galėtų patys sau padėti ir patys save gydyti, bet tam reikia tam tikrų žinių – pažinti savo ligą, surasti jos priežastį, žinoti gydančių augalų, gyvių ir metalų (pvz., geležies, vario ir kt.) savybes. To nežinant pataria geriau kreiptis į gydytoją. Tuo metu valstiečiai dar dažnai kreipdavosi į visokio plauko šarlatanus. M. Valančius rašė: „Ne vien senovė, bet ir mūsų gadyneį įsirgę nemokyti žmonės neina pas tikrus gydytojus, bet skuba pas makliorius apgaudinėtojus, kurie, nieko nenumydamai apie

ligas, sakosi sumanatyti gydyti. Kiti dar įsirisę siunčia į Prūsus ar į Kuršą pas žynius ar burtininkus, teirautis, ar išgis ir kokios geliuotų žolės... Ką nedirbo kunigai, norėdami žmones nuo to atjaukinti, vienok ir lig šiolei būtinai neatgundo“ / M. Valančius, 1972, t. 2, p. 340. Vienas iš tokių „gundytojų“ buvo ir J. Pabrėža, kuris ėmėsi žmonėms aiškinti, kaip atskirti tikrą daktarą nuo šarlatano. Visų pirma pataria sužinoti, ar tas daktaras studijavo mediciną, ar turi vyriausybės leidimą gydyti žmones. Daktaro gerumą galima pažinti iš to, kaip jis teiraujasi apie ligą, ar prižadėjęs viską padaro, ar pernelyg nesigiria ir primygtinai neįtikinėja išgydysiąs ligonį. Gero daktaro nereikia atsisakyti ir bėgioti nuo vieno prie kito.

Blogi daktarai, anot J. Pabrėžos, tie, kurie giriasi be galo savo išgydymais, peikia kitus gydytojus, vaikšto per sodžius, patys siūlydami savo pagalbą. „Jei prižadėdamas tikrai išgydyti sulygstą iš anksto, netikėk juo, – sako J. Pabrėža, – yra svieto apgaudinėtojas, maišelį tavo išgydys, ne ligą“ / VUB RS, f. 1, b. 57, p. 538/. Jis aiškina valstiečiams labai šiuolaikiškai, t. y., jei kai kurie nesunkūs ligoniai ir išgyja nuo tokio gydytojo, tai tik dėl įtaigos, o kitiems gali eiti vis blogyn, ir, praradus brangų laiką, ligonis gali mirti.

Kai valstiečiai skundžiasi, kad „dideli daktarai“ brangiai kaštuoja, J. Pabrėža atsako, kad šarlatanai dažnai brangiau kainuoja ir jei jau neįstengiama užmokėti geram gydytojui, geriau nekviesti jokio ir atsiduoti Dievo valiai.

J. Pabrėža bara tuos valstiečius, kurie tiki vardavimais, šnabždėjimais ir kitais panašiais gydymo būdais, t. y. kai ligoniai, tarsi išlaisvinami nuo kieno tai užkerėjimo. Tokie „daktarai“, pasakydami kas, atseit, ligonį buvo užkerėjęs (pavyzdžiui, tas, kurs tave didžiai mylėjo ir kt.), dar kenkia ir tuo, kad sėja nesantaiką tarp žmonių.

Nors raganų persekiojimo laikai jau buvo praėję, tačiau šis J. Pabrėžos pamokslas aiškiai liudija, kad žmonės dar dažnai tikėjo, jog kažkoks kitas žmogus gali mintimis ar kerais jam pakenkti, susargdinti ir ieškojo tokių „burtininkų“, kurie juos „atkerėtų“. Tokius J. Pabrėža vadina tiesiog bepročiais, sako, kad jie, kreipdamiesi pas tokius „burtininkus“, išsižada švento tikėjimo. Jis sako, kad galia yra ne vardininkų, o valstiečių, kurie susirgę bėga pas juos net į Kuršą ar Prūsiją, veždami vargšus sergančius kūdikius ir kitus artimuosius.

Taigi prietarai Žemaitijos kaimuose dar buvo labai gajūs. J. Pabrėža griežtai pasisakė ne tik prieš su ligų gydymu susijusius burtus ir prietarus, bet ir prieš tuos, kuriais spėjama ateitis, prieš tikėjimą kaukais, aitvarais, vaiduokliais, „piktomis akimis“ ar „piktu krauju“. Jis rašo: „Burtai yra [...], kai įvykiams ir daiktams priskiriama galia, kurios jie iš prigimties neturi“. Pavyzdžiui, česnakas buvo nešiojamas, kad apsisaugotų nuo sužavėjimo, galvota, kad šermukšnio lazda galima velnią užmušti, trukčiojanti akis pranašaujanti ateisiančią nelaimę. Žmonės bijojo traškančio stalo, kibirkšties ant katilo, ant kelio pasirodžiusio žvėries, tikėjo, kad numirėlis gali gąsdinti gyvuosius, ar ką bloga jiems padaryti. J. Pabrėža sako, kad visa tai yra gryni niekai ir pasakos. Stebisi, kaip žmonės gali tokiais dalykais tikėti. Aiškino valstiečiams, kad visos dienos vienodai laimingos ir nereikia bijoti pradėti kelionę pirmadienį, dirbti penktadienį ar šeštadienį. Turbūt žmonės jo klausdavo, ar reikia atsižvelgti į mėnulį, laiką, vėją, nes jis apie tai taip kalba: „Kas susiję su mėnesiu, kiekvienas kitaip galvoja. Vieni sako, kad kas kita yra jaunas mėnuo, kas kita pilns... Aš to nepatyrčiau“.

O apie vėją aiškina, kad jis tikrai pučia iš rytų, vakarų, šiaurės arba pietų ir todėl yra skirtingas. Tas pats pasakytina ir apie metų laikus / MAB RS, f. 9–3360, p. 40/.

Sakyti pamokslus, kuriuose būtų šviečiami kaimo žmonės, vis dar tikintys prietarais, įvairiai aiškinantys jiems nesuprantamus gamtos reiškinius, skatino vyskupai. 1800 m. laiške dekanams vyskupas S. Giedraitis rašo, kad jau žinoma, jog žmonės, pamatę neįprastus gamtos reiškinius, iš to pranašauja įvairias nelaimes kraštui, skleidžia gandus, gyvena baimeje. Toliau rašoma: „kadan gi sveikas protas ir Bažnyčios mokslas įvairias pranašystes smerkia, primenu jums pareigą šviesti žmones. Prašau išaiškinti jiems, kas tai yra natūralūs reiškiniai (saulės užtemimai ir pan.). Jūsų paaiškinimai ištrauks žmones iš baisaus tamsumo, kuris visada kenksmingas. Stenkitės atvesti į proto kelią“ / LVIA, f. 669, b. 678, l. 28/.

Baigiant norėtųsi tarti keletą žodžių apie J. Pabrėžos pamokslų kalbą, stilių, pasamprotauti, kokias jis turėjo galimybes mokyti iš kitų pamokslininkų.

J. Pabrėžos pamokslai parašyti paprasta, grynai žemaitiška kalba. Kalbininkai prikiša jam, kad pamoksluose naudojo daug polonizmų / Jonikas P., 1987, p. 176/. Rankraščiuose galime surasti daug vietų, kur grynai lietuviški žodžiai, pavyzdžiui, „nuodėmė“, „laimingi“, „dorybė“ išbraukiami ir įrašomi lenkiški: „grieks“, „česlyvi“, „gadnybė“. Laiške J. K. Gintilai J. Pabrėža aiškino, kad reikia atsisakyti labai pasenusių ir jau nebenaudojamų žodžių, ir geriau naudoti iš lenkų pasisavintus, kad tik neaptemdyti liaudžiai minties nežinomais išsireikšimais / J. Pabrėžos laiškas [...], p. 493/. Žemaičių kalba sakomi J. Pabrėžos pamokslai buvo ne tik praktiškų patarimų šaltinis, bet ir „viešas, sugestyvus veiksnys liaudžiai, skatinąs neatsižadėti gimtosios kalbos“ / Untulis M., 1932, p. 221/.

Pasirinktą temą J. Pabrėža nagrinėja labai smulkmeniškai ir įvairiapusiškai. Kai kurie pamokslai užima 40–50 smulkiai ranka prirašytų puslapių. Dažnai cituojami Švento Rašto ir kitų religinių veikalų fragmentai, parašyti lotyniškai ir išversti į lietuvių kalbą. Pamokslai pasižymi sistemingumu ir planingumu. Po įžangos eina pagrindinė pamokslų dalis, kuri savo ruožtu suskirstyta į kelias dalis. Kiekviena jų vėl turi atskirus skyrius, šie dar skirstomi paragrafais, o pastarieji – mažesniais skirsniais. Kiekvienas pamokslas baigiamas apibendrinančia išvada.

Pamokslų mintys dažnai pateikiamos klausimų-atsakymų forma. Jis daro viską, kad būtų suprstas paprasto, neraštingo kaimo žmogaus. Ar žinojo jis, kad sakyti pamokslus klausimų-atsakymų forma rekomendavo ir garsusis prancūzų pamokslininkas Ž. P. Masilonas (Masilon) (1663–1742), rašęs, kad „nieko nėra įdomesnio, kaip pokalbis [...], kuomet kiekvienam iš klausytojų atrodo, kad yra kalbama būtent apie jį, ir jis pats savyje ieško atsakymo“ / Masilon J. P., 1799, p. 111/. Ar žinojo, kad tas pats Ž. P. Masilonas patarinėjo pamokslininkams nesigėdyti dėstyti žmonėms pačius paprasčiausius dalykus, nes visuomenė labai tamsi ir šviesių žmonių joje mažai? Kretingos vienuolyno bibliotekos 1828 m. knygų sąrašė Ž. P. Masilono pavardė figūruoja, tik neaišku, ar tai buvo koks pamokslų rinkinys, kurių gana daug buvo išversta ir į lenkų kalbą, ar 1799 m. išleistas Ž. P. Masilono knygos „Patarimai kuni-

(Nukelta į 38 p.)

(Atkelta iš 37 p.)

gams“ vertimas į lenkų kalbą. / LVIA, f. 669, ap. 2, b. 2341, p. 80–90/. Kitų garsių prancūzų pamokslininkų veikalų bibliotekos knygų sąrašė aptikti nepavyko, nors prancūzų homiletinės literatūros lenkų kalba XVIII a. jau buvo gana daug. Atrodo, kad nauja literatūra vienuolyno biblioteka nuo XVIII a. pab. beveik nepasipildė, nes 1898 m. vienuolyno vizitacijos metu pateikto knygų sąrašo pabaigoje prirašyta, kad sąrašas sudarytas 1788 m. / VUB RS, f. 4, a. 21–58/. Šiame sąrašė nurodyta net 10 Ž. P. Masilono knygų, tačiau nenurodyti knygų pavadinimai ir išleidimo metai. Tarp homiletinės literatūros daugiausia buvo lotyniškų knygų (66 autorių) ir lenkiškų (37 autorių). D. Lapinsko nuomone, tarp lenkiškų knygų autorių buvo nedaug tokių, kuriuos galima būtų laikyti pavyzdžiu, kaip pamokslininkus. Iš tokių jis pamini tik P. Skargą, G. Kalinskį, M. Karpavičių ir J. N. Kosolovskį. Jų pamokslų rinkiniai (išskyrus Kosolovskio) vienuolyno bibliotekoje buvo / Lapinski D., 1816, p. 110/. Šia prasme Kretingos vienuolyno biblioteka, nors ir nelabai turtinga ir beveik neatnaujinama, buvo geresnė negu Varnių seminarijos biblioteka, kurios 1812 m. knygų sąrašė nepaminėtas nė vienas iš garsiųjų prancūzų ar lenkų pamokslininkų / LNB RS, f. 90–367/.

Kretingos vienuolyno bibliotekos sąrašė nurodyta ir keletas lotyniškų pranciškonų pamokslų rinkinių. Vargu, ar J. Pabrėža galėjo iš jų mokytis. K. Kontakas knygoje apie bernardinus nekaip vertina jų pamokslus, rašo, kad jie buvo neaukšto mokslinio lygio, iki nuobodulio kartojami / Kontak K., 1933, p. 551/. Jis nemini J. Pabrėžos nei kaip pamokslininko, nei kaip dirbančio mokslo srityje (Nors S. Grosą, taip pat gyvenusį Kretingos vienuolyne, mini). Galbūt todėl, kad J. Pabrėžos pamokslai ir mokslo darbai buvo parašyti lietuviškai ir jis negalėjo, o gal ir nenorėjo su jais susipažinti.

Tuo tarpu Lietuvos kultūros istorikai J. Pabrėžos negali neminėti. Jis yra ryškus pavyzdys kunigo, pasišventusio vienam iš svarbiausių švietimo epochos tikslų – ištraukti žmones iš tamsos. Jis siekė tobulesnės visuomenės, auklėdamas ir šviesdamas liaudį, kartu reikalaujamas teisingo ir moralaus elgesio iš aukštesniųjų visuomenės sluoksnių. J. Pabrėža aiškiai nepasisakė prieš luominį visuomenės suskaldymą, galbūt ir dėl to, kad, įjungus Lietuvą į Rusijos imperijos sudėtį, kunigams buvo uždrausta kritikuoti esamą santvarką, tačiau jo pažiūrų evoliucija nuo kvietimo prie visiško ir besąlygiško nuolankumo iki atviro pasipiktinimo valstiečio beteisškumu – labai aiški. Tuo turbūt taip pat galima paaiškinti ir nepaprastą J. Pabrėžos kaip pamokslininko populiarumą, nes, anot A. Janulaičio, dauguma kunigų palaikė ponus. Antra vertus, J. Pabrėžos pamokslai persunkti susirūpinimo moralės problemomis ir žmogaus sielos tobulinimu, pilni ir labai praktiškų naudingų patarimų teisiniais, medicinos, pedagogikos, psichologijos ir kt. klausimais, bent iš dalies kompensavo tą informacijos vakuumą, kuriame gyveno XIX a. pirmųjų dešimtmečių Žemaitijos valstietis.

LITERATŪRA IR ŠALTINIAI:

1. Alekna A., *Žemaičių vyskupas M. Valančius*, Čikaga, 1975.
2. Bagdonavičius A., „Medicinos pagalba XVI a. pab. – XIX a. pradž. Žemaitijos miestuose ir miesteliuose“, *Žemaičių praeitis*, V., 1990, t. 1.
3. Bentkowski F., *Co to jest oświata I jaki narod oświeconym nazywać można* (leidimo vieta ir metai nenurodyti).
4. Biržiška V., *Lietuvių bibliografija*, K., 1926, t. 2.

5. Biržiška V., „Nežinomi senieji lietuviški tekstai“, *Tautos žodis*, K., 1932, t. 7.
6. Biržiška V., *Aleksandrynas*, V., 1990, t. 2.
7. Bondsdorff B., *The history of Medicine in Finland*, Helsinki, 1975.
8. Calippe Ch., *L'attitude social des contolique francais aux XIX Sietle*, Paris, 1911.
9. Chmielowski P., *Liberalizm i obskurantyzm na Litwie i Rusi (1815–1823)*, Warszawa, 1898.
10. Czernski S., *Opis żmudzkiey dyecezyi*, W., 1830.
11. Debreine P. J. C., *Le pretr et le medicine devan la societe*, Bruxelles, 1855.
12. Gadon M., *Statystyka Xięstwa Żmudzkiego*, Paryž, 1839.
13. Gadon M., *Opisanie powiatu Telszwskiego w Gubernii Kowienskiej*, Wilno, 1846.
14. Forster G., *Georgo Forsterio laiškai iš Vilniaus*, V., 1988.
15. Gidžiūnas V., *Jurgis Ambraziejus Pabrėža 1771–1849*, Roma, 1993.
16. Girnius J., „Liberalizmas ir krikščionybė“, *Lietuviškasis liberalizmas*, Chicago, 1959.
17. Godlewski J. F., *Katolica mysl kóscielna o prawie panstwie*, Warszawa, 1985.
18. Gousset, *Teologia moralia*, Warszawa, 1858.
19. Hippeau M. C., *Wychowanie publiczne w niemczech*, Warszawa, 1874.
20. *Instrukcijos feodalinių valdų administracijai Lietuvoje XVII–XIX a.*, V., 1985.
21. Janulaitis A., *Kunigai ir 1831 m. revoliucija Lietuvoje*, K, 1923.
22. Janušis P., „Kun. Jurgis Ambraziejus Pabrėža ir jo raštai“, *Varpas*, 1894, Nr. 4.
23. Jonikas P., *Lietuvių kalba ir tauta amžių būvyje*, Chicago, 1987.
24. Jučas M., *Baudživos irimas Lietuvoje*, V., 1972.
25. Kantak K., *Bernardyni Polsci*, Lwów, 1933, t. 1–2.
26. Kazania [...], *X. Michala Karpowicza różnych okolicznósciach miane*, Krakow, 1805, t. 1, 2.
27. Kazania i mowy [...], *Xiędza Gwilelma Kalinskiego*, Wilno, 1805, t. 1.
28. Kazania parafialny [...], *Kazania parafialny na niedziele calego roku z kaznodziei Francuskiego Klauudyusza joly Biskupa Agnenskigo skróconych*, Warszawa, 1837, t. 1.
29. Kazania przygodny [...], *Kazania przygodne świętne miane przez X. Marcina Gaydzinskiego Provincyi Litewskiej Franciszkana*, Wilno, 1784, t. 2.
30. Kossakowski J. N. *Kazania [...]*, Wilno, 1789–1793.
31. Kurczewski J., *Biskupstwo Wilenskie*, Wilno, 1912.
32. Kapsukas V., *Bažnyčios atsiskyrimas nuo valstybės*, 1918.
33. Lapinski D., „Mysli o wymowie kaznodzieyskiey“, *Dziennik Wileski*, 1816, t. 4.
34. Lappo J., *1588 metų Lietuvos statutas*, K., 1938, t. 2.
35. *Lietuvos Nacionalinės M. Mažvydo bibliotekos Rankraščių skyrius (LNMB RS)*, f. 214-1; f. 214-6; f. 124-2; f. 90-367; f. 90-438, l. 66.
36. *Lietuvos Mokslų Akademijos bibliotekos Rankraščių skyrius (LMAB RS)*, f. 9-3360, p. 33, 40, 45, 61, 78, 88, 122–128, 131, 138, 146–156, 152, 153, 174, 178, 202, 236, 391–406.
37. Lukšienė M., *Lietuvos švietimo istorijos bruožai XIX a. pirmoje pusėje*, K., 1970.
38. *Lietuvos valstybinis archyvas (LVA)*, f. 1671, ap. 4, b. 13, l.

1487.

39. Lietuvos valstybinis istorijos archyvas (LVIA), f. 669, ap. 2, b. 234, l. 72–73, 80–90; b. 478, l. 3; b. 678, l. 3, 6, 17, 28, 34, 47, 54; f. 694, ap. 1, b. 272, l. 340–370; b. 578, l. 74; b. 722, l. 41; b. 3127, l. 112–116; b. 4555, l. 4–20.

40. Maciūnas V., „Lituainistinis sąjūdis XIX amžiaus pradžioje“, *Darbai ir dienos*, K., 1939, t. 8.

41. Massilon J. P., *Przepisy dla kaznodziejów*, Wilno, 1799.

42. Medycyna pasterska [...], *Medycyna pasreska czyli wiadomości potrzebne kapłanom w zakresie higieny, fizjologii i patologii z dodatkiem niektórych kwestyj teologicznych*, Lwów, 1900.

43. Medžiaga [...], „Medžiaga kunigo J. Pabrėžos biografijai“ [paskelbė J. T. Vaižgantas], *Žinyčia*, Tilžė, 1900 m., nr. 2.

44. Navickienė A., *Lietuviškos knygos raida 1795–1864* [disertacija soc. mokslų daktaro laipsniui įgyti], V., 1993.

45. Pabrėža J., *Botanika arba Taislius Augumini*, Shenandoach, 1900.

46. Pabrėžos laiškas [...] „Pabrėžos laiškas J. Gintilai 1932 m.“, *Mūsų senovė*, 1938, t. 2, nr. 2 (7).

47. Pakalniškis A., *Žemaičiai. Etnografija*, Chicago, 1977.

48. Penikis J., „Mass respectivity to Nationalist Appeals. Theoretical Considerations in the Cases of Baltic Nationalist Movements“, *National movements in the Baltic countries during the 19th Century*, Stockholm, 1983.

49. Pierre de la Gorce, *Histoire religieuse de la revolution française*, Paris, t. 1, p. 20–25.

50. Poška D., *Raštai*, V., 1959.

51. Povilonis J., „J. K. Ambraziejaus Pabrėžos pamokslų stilius“, *Dienovidis*, 1939, nr. 3.

52. Povilonis J., „Žemaičių vestuvės K. Ambr. Pabrėžos pamoksluose“, *Naujoji Romuva*, 1939, nr. 48.

53. Pukianiec L., *Kazania Jubileuszowe X. Michala Franciszka Karpowicza*, Wilno, 1934.

54. Regelis K., „Lietuvos floros šaltiniai II. Fontes Florae Lituanae. II. 2. Herbarium Pabriža“, *Vytauto Didžiojo Universiteto Botanikos sodo raštai*, 1932, t. 2.

55. Rozbiór [...], *Rozbiór kwestyi włoscianskiej w Polsce i w Rosyi*, Poznan, 1851.

56. Ruseckas P., *Baudžiava: atsiminimai, padavimai, legendos*, K., 1936.

57. Salys A., „Kretingos vienuolyno lietuviškieji rankraščiai“, *Švietimo darbas*, 1927, nr. 1.

58. Skrodenis S., „Žemaičių buitis J. Pabrėžos pamoksluose“, *Jurgis Pabrėža 1771–1849*, V., 1972.

59. Šapoka A., *Lietuvos kaimo ir dvaro santykiai 18 a. antroje pusėje*, K., 1941.

60. Šliupas J., *Lietuvizkieji rasztai ir rasztininkai*, Tilžė, 1890.

61. Tatarė A., *Pamokslai iszminties ir teisybės, iszguldinėti Galvoczių visų Amžių dėl Lietuvos Vaikelių*. III leidimas, Chicago, 1899.

62. Tereščinas A., „Patirties retorika ir vaizdinių teologija“, *Metmenys*, 1992, nr. 1.

63. Trumpa V., *Lietuva XIX amžiuje*, Chicago, 1989.

64. Untulis M., „Pamokslai ir prietarai“, *Vaga*, 1932, nr. 4–5.

65. Valančius M., *Raštai*, V., 1972, t. 2.

66. *Vilniaus universiteto mokslinės bibliotekos Rankraščių skyrius (VUB RS)*, f. 1, d. 57, l. 233, 236, 245–256, 239, 292, 306–314, 404, 446–448, 473–489, 490, 491, 493, 505, 520, 521–539, 526, 535, 538, 541, 544; d. 654, l. 137–142; F. 4, a. 21–58.

GINTAUTAS ČERNECKIS: LAKONIKOS

knygos pakeleivio užrašai

Gintautas Černeckis

Plungė – kraštas, kuris stebina savo talentingais, įdomiais žmonėmis. Vienas jų – psichologas, istorikas, pedagogas, poetas, spaudos bendradarbis, bibliofilas Gintautas Černeckis.

Gimė jis 1951 m. Vilniaus miesto tarnautojų šeimoje. 1969 m. baigė Plungės I-ąją vidurinę mokyklą. 1974 m. baigęs Vilniaus universitetą, įgijo psichologo specialybę, o istoriko specialybę – 1988 m., neakivaizdžiai užbaigęs studijas Vilniaus pedagoginiame institute. Nuo 1983 m. dirba Plungės Senamiesčio vidurinės mokyklos istorijos mokytoju. Jis – Simono Daukanto bibliofilų klubo (įkurtas 1984 m. prie Plungės rajono savivaldybės viešosios bibliotekos) ilgametis vadovas. Šis klubas už knygnešystės idėjų ir knygos kultūros puoselėjimą 1999 m. apdovanotas Lietuvos knygnešio draugijos M. Survilos premija. G. Černeckio redaguojamas pirmasis Lietuvoje bibliofilų laikraštis „Žemaičių bibliofilas“ 2000 m. apdovanotas diplomu ir III premija už geriausiai parengtą bibliofilinį leidinį. Nuo 1996 m. redaguoja „Bibliofilų puslapį“ laikraštyje „Plungė“, kurį remia Spaudos, radijo ir televizijos rėmimo fondas.

Yra paskelbęs daugiau kaip šimtą straipsnių bibliofilijos ir knygos kultūros temomis respublikiniuose žurnaluose („Knygotyra“, „Knygnešys“, „Tarp knygų“, „Aitvarai“, „Žemaičių žemė“) ir rajoniniuose laikraščiuose („Plungė“, „Žemaičių saulutė“, „Žemaitis“) ir kt. G. Černeckio vadovaujamas bibliofilų klubas jau yra surengęs 5 konferencijas: „S. Daukanto skaitymai“ (Plungė, 1988), „S. Daukantai – 200“ (Žemaičių Kalvarija, 1993), „Žemaičių knyga“ (Plungė, 1999), „Žemaičių knyga – 2“ (Plateliai, 2000). Klubas kartu su Plungės viešąja biblioteka ir Vilniaus universiteto Komunikacijos fakultetu 2001 m. surengė tarptautinį knygotyros seminarą „Bibliofilija: istorija, teorija, metodologija ir organizaci-

(Nukelta į 49 p.)